

Proměny valdštejnské reprezentace

JIŘÍ HRBEK

Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století

TOGGA

PROMĚNY VALDŠTEJNSKÉ REPREZENTACE

**Symbolické sítě
valdštejnského rodu
v 17. a 18. století**

JIŘÍ HRBEK

Tato kniha vznikla jako hlavní výstup z postdoktorského grantového projektu „Symbolické sítě valdštejského rodu v 17. a 18. století“, který byl řešen v letech 2012–2014 (GA ČR, číslo P405/12/P312).

Kromě Grantové agentury ČR patří mé díky rodině a lektorům, kteří mi pomohli radou i povzbuzením.

Lektorovali:

prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

© Jiří Hrbek, 2015

© Togga, 2015

© Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2015

ISBN 978-80-7476-082-2 (print)

ISBN 978-80-7476-237-6 (online: pdf)

OBSAH

ÚVOD: ČLOVĚK A JEHO „MUNDUS SYMBOLICUS“	7
MINULOST: DĚJINY JAKO ZÁKLAD PRO RODOVOU REPREZENTACI	
I. Rámec: instituce minulosti	13
a.) Šlechtická historiografie v raném novověku: obecné principy	13
b.) Valdštejnská rodová historiografie	21
c.) Memorabilia aneb co nemělo být zapomenuto	44
d.) Archiv a knihovna: média uchování paměti	55
II. Mýtus počátku a body kolektivní paměti	69
a.) Středověké dějiny	69
b.) Pověsti a legendy	74
c.) Amplitudy středověkých dějin	95
d.) Albrecht z Valdštejna a jeho postavení v rodové paměti Valdštejnů	109
PŘÍTOMNOST: PROŽÍVANÁ UROZENOST JAKO ZÁKLAD ŠLECHTICKÉHO HABITU	
I. Dynamický rozměr: každodenní život a slavnosti	127
a.) Dny sváteční i všední: aristokratická každodennost	127
b.) Lovecká kultura valdštejnských panství	150
c.) Divadelní a hudební představení	164
II. Příležitostné spisy jako snaha o zachycení přítomnosti	177
a.) Efemérní literatura a její význam	177
b.) Nástup do církevních úřadů	180
c.) Narozeniny, jmeniny, svatby a novoroční přání	191
d.) Dedikace: oslava u příležitosti vydání knihy	209

BUDOUCNOST: TOUHA PO VĚČNOSTI A PAMĚTI POTOMKŮ

I. Smrt šlechtice: na prahu nové paměti	225
a.) Mezi reprezentací a vykoupením	225
b.) Umírání, smrt a pohřeb - na rozhraní mezi přítomností a budoucností	230
c.) Místa posledního odpočinku jako místa paměti	247
d.) Obraz mrtvého v promluvě a v textu	274
II. Post mortem: dlouhodobé projekty směrem do budoucna	286
a.) Valdštejnové a prostředí církevní správy	286
b.) Rekatolizace valdštejnských panství	292
c.) Regulace farní sítě na valdštejnských panstvích	299
d.) Personální politika při obsazování valdštejnských far	323
e.) Organizování náboženského života na valdštejnských panstvích	332
ZÁVĚR	365
<i>Zusammenfassung</i>	371
<i>Prameny a literatura</i>	377
<i>Seznam zkratk</i>	399
<i>Seznam vyobrazení</i>	401
<i>Jmenný a místní rejstřík</i>	405

ÚVOD: ČLOVĚK A JEHO „MUNDUS SYMBOLICUS“

„Symbolic expression is the common denominator in all his cultural activities: in myth and poetry, in language, in art, in religion and in science.“¹

Problém symbolu a jeho fungování v lidské společnosti zajímal filozofy již od antiky, byť jej řada z nich opisovala, aniž by přesněji vymezovala jeho působnost. Mezníkem, po němž došlo k reflexi symbolického vyjadřování v moderní době, je až klíčové opomenutí Immanuela Kanta. Ve svém díle, završujícím osvícenskou filozofii, totiž konstruoval člověka jako racionálního jedince, který spojuje apriorní prostor, čas a kategorie se smyslovými vjemy a na konci celého procesu se nachází soud. Schopnost, která podobné kroky uvnitř člověka umožňuje, nazývá Kant soudností. Myšlení osvíceného člověka tedy stojí na kombinaci racionalismu a empirismu. Lidské vnímání však nutně ovlivňuje ještě jedna schopnost, jíž Kant nevěnoval pozornost a na kterou upozornil až jeho pokračovatel Ernst Cassirer a kterou je symbolická pregnance. Každý člověk je podle něj díky této schopnosti s to přiřazovat ke smyslovému vjemu určitou symbolickou hodnotu, čímž vzniká symbolická forma, tedy *„energie ducha, která váže určitý duchovní význam na některý konkrétní smyslový znak a která tomuto znaku vnitřně odpovídá“*.² Symbolická pregnance je vlastní každému člověku a její výslednou formou může být jazyk, mýtus, náboženství, umění, ale i věda a technika nebo také paměť.³ Všechny tyto formy jsou nejen symbolickými systémy, ale i určitými pohledy na univerzum, metodickými pomůckami lidí, které mají sloužit k uchopení a pochopení světa okolo nich. Výsledky procesu symbolické pregnance potom označuje Cassirer souhrnně jako kulturu, což je oblast, jež stála zcela mimo Kantův zájem. Pod vlivem fenomenologie potom přichází s významem

- 1 *„Symbolické vyjádření je společným jmenovatelem ve všech kulturních aktivitách: v mýtu a básních, v jazyku, v umění, v náboženství a ve vědě.“* Ernst CASSIRER, *The Myth of the State*, London 1946, s. 45.
- 2 TÝŽ, *Wesen und Wirkung des Symbolbegriffs*, Darmstadt 1969, s. 175.
- 3 Dále TÝŽ, *Form und Technik*, in: Ernst Wolfgang Orth – John Michael Krois (edd.), *Ernst Cassirer: Symbol, Technik, Sprache. Aufsätze aus den Jahren 1927–1933*, Hamburg 1995, s. 39–92. O vlivu symbolické pregnance na vytváření paměti srov. Miloš HAVELKA, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, *Dějiny – Theorie – Kritika* 2, 2007, s. 256–268, zde s. 262–263.

lidského vnímání duchovních věcí, které člověk dokáže uchopit (a v před-
osvěcenské společnosti to platí dvakrát) jen pomocí symbolů.⁴

Zatímco schopnost symbolické pregnance sama je člověku vro-
zena, její výsledek je závislý na době a místě. Kant počítal s člověkem
ne-dějinným, univerzálním a stále stejným; Cassirer tvrdil, že právě
fungování symbolické pregnance je historicky a geograficky podmíně-
né, tedy že prostor a čas nejsou apriorními, v myslí každého člověka od
narození přítomnými pojmy, ale první z řady zkušeností (*Urphänomene*).⁵
K aplikování této teorie na historickou látku přistoupil už sám Cassirer,
který zkoumal symbolickou roli vědeckého jazyka v dějinách, například
v díle o Galileu Galileim.⁶

Vyvrcholením Cassirerových snah o postižení skutečnosti vytvořené
symbolickou pregnancí je jeho trojdílné dílo *Filosofie symbolických forem*.⁷
V každém díle rozebírá jeden z hlavních symbolických systémů lidské
společnosti: jazyk, mýtus (náboženství) a vědu. U každého symbolu je
třeba podle Cassirera rozlišovat tři roviny, které mají vzbudit badatelovu
pozornost: výraz, představení a význam (*Ausdruck-Darstellung-Bedeutung*).
„Výraz“ je fyzické bytí předmětu, který se má stát symbolem. V řeči je
jím výška či barva vokálů, stejně tak se může jednat o plátno obrazu či
o rozměry obětní masky. „Představení“ dané věci znamená její objek-
tivní význam, poukázání na oblast čistého rozumu, na význam obecně
transcendující za konkrétní věc ve smyslu Kantovy kritiky. Vlastním
přínosem Cassirerovy filozofie je až úroveň třetí – německé slovo „Bedeu-
tung“, které se obvykle překládá jako „význam“, má však i jiné konotace
a lze ho přeložit do češtiny také jako „hlubší smysl“, „důležitost“ nebo
„dosah“. Výraz *Bedeutung* totiž označuje obecná pravidla, podle nichž se
řídí užívání toho kterého předmětu, je to předivo vztahů, pomocí něhož
zapojujeme danou věc do celkového systému světa. V případě jazyka se
jedná například o režim řeči, či o způsob, kterým promlouváme. Zároveň
je zdůrazněn i jeho subjektivní dosah a význam, který přikládáme urči-

- 4 Explicitně to Cassirer vyjádřil roku 1930 v Hamburku: místo substanciality jeví má
nastoupit snaha postihnout jejich funkci – Ernst CASSIRER, *Mythischer, ästhetischer
und theoretischer Raum*, in: E. W. Orth – J. M. Krois (edd.), *Ernst Cassirer*, s. 93–111.
- 5 Minimálně v tomto bodě je zřejmá Cassirerova vazba na fenomenologii. Dále Jíří
HRBEK, *Cassirerův Mundus symbolicus. Symbol a mýtus v díle Ernsta Cassirera*, in:
Martin Bažil – Kateřina Bobková-Valentová – Jan Zdichynec (edd.), *Divadlo – nábo-
ženství – svět. Sborník pro Jarmilu F. Veltruskou*, Praha 2007, s. 177–197.
- 6 Ernst CASSIRER, *The Influence of Language upon the Development of Scientific
Thought*, *The Journal of Philosophy* 39, 1942, s. 309–327, zejména s. 314–316.
- 7 Do češtiny byly přeloženy zatím jen první dva díly – TÝŽ, *Filosofie symbolických
forem I–II*, Praha 1996. Třetí, pocházející z roku 1929 a věnovaný vědě, dosud na svůj
český překlad čeká.

tým výpovědím i řeči jako celku; je to rozměr, velikost a směr působení symbolické formy na společnost.⁸

Všechny tři Cassirerovy roviny lze sledovat u uzlových bodů, z nichž jsou složeny symbolické sítě. V případě jazyka jsou těmito uzlovými body slova, věty, řečové akty; v případě myticko-náboženského myšlení se jedná o rozmanité vějíř mytických bodů od legendistiky přes posvátné předměty až k rituálům a jazykovým omezením. Jazyk a mýtus, jako výsledky procesu symbolické pregnance, přispívají zásadním způsobem k budování kolektivní identity určitého společenství. Dalším výrazným prostředkem, jak docílit uvědomění skupiny, je potom *habitus*, podle Pierra Bourdieua soubor předpokladů a dispozic, do nichž se člověk rodí a které (často neuvědoměle) modelují jeho chování. Z uvedeného výkladu nám vyplývá, že máme k dispozici určitou skupinu velkého množství symbolických bodů, které ji pomáhají držet pohromadě. Aby to dokázaly, musí však existovat velmi silná pouta mezi nimi navzájem. Tato pouta existují v čase a v prostoru.

* * *

V knize *Barokní Valdštejnové v Čechách (1640–1740)* jsem se věnoval zejména šlechtickému prostoru, exemplifikovanému na příkladu jednoho mocného aristokratického rodu 17. a 18. století. Zajímal mě prostor, na němž se členové definovaní příslušností k danému rodu pohybovali, tedy prostor geografický (vytváření a správa panství), sociální (zakotvení ve společnosti pomocí rodových a patronátně-klientelních vazeb) a politický (místo Valdštejnů v mocenské struktuře zajišťované kariérním postupem). V těchto oblastech vznikaly především sítě reálné (faktické), přestože jim nelze často upřít jistý symbolický kapitál. Například vlastnictví určitého množství panství s sebou přinášelo nejen větší náročnost vrchnostenské správy a vyšší zisky, ale také vážnost a úctu, která vycházela najevo třeba v dlouhých titulaturách zdobících úvody oficiálních písemností. Stejně tak sňatky mohly přinášet reálné dědické nároky a rozšíření společenských vazeb, přiřazení či přivdání se do významného rodu zároveň zvyšovalo prestiž daného člena valdštejnské rodiny.

Šlechtic raného novověku se však pohyboval i v sítích, jejichž uzlové body měly především symbolický význam: erby, rodové pověsti, interiéry a exteriéry zámeckých rezidencí, slavnosti a jejich tištěné i rukopisné popisy, příležitostné tisky s oslavnou poezií či holdovací dramata, hrobky, fundace apod. Zde se zvyšování prestiže stávalo hlavním motorem

8 TÝŽ, *Das Symbolproblem und seine Stellung im System der Philosophie: Schlußwort*, in: E. W. Orth – J. M. Krois (edd.), Ernst Cassirer, s. 10–11.

vývoje. Jednalo se o běžné objekty, které však dokázala symbolická pregnance povýšit na symboly: z náhrobku se stávalo místo paměti, kam se chodily budoucí generace poklonit slavnému předkovi, v přímlovách během mše zaznívala jména fundátorů, ze zařízení pro ubytování hraběcí rodiny a jejího dvora vznikaly architektonické skvosty dominující okolní krajině atd. Dokonce i z obyčejných věcí denní potřeby se stávaly neobyčejné věci a získávaly symbolickou dimenzi, a to na nich nemusel být ani vyražen hraběcí znak.

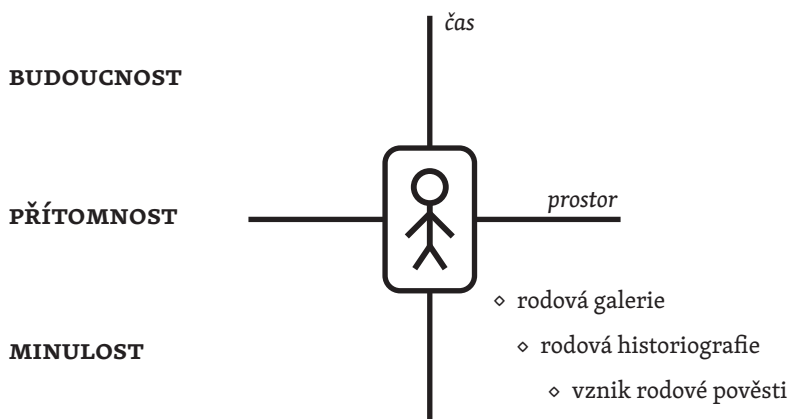
Předmoderní doba vynikala sice neobyčejným konzervatismem, směřovala však k budoucnosti, k poslednímu soudu, k vykoupení. Časový horizont proto hrál při vytváření těchto symbolických sítí, stvořených propojením symbolů, rozhodující úlohu. Lineární chápání času ještě zdůraznilo nezbytnost komunikace mezi minulostí (předky), přítomností (současníky) a budoucností (následníky). Přítomnost (například projektovaná či realizovaná výzdoba zámeckého sídla) odpovídala bohatosti valdštejských dějin (rodové pověsti, slavní předkové, vyhrané spory o prestiž apod.). Minulost pak bývala obohacována velkými činy přítomnosti, což lze vidět v rychlé recepci soudobých dějin a jejich začlenění do běhu valdštejské historie. Je obdivuhodné, jak dokázala reprezentace v přítomnosti vstřebat i tak kontroverzní postavu, jakou byl frýdlantský vévoda Albrecht z Valdštejna. Budoucí generace zase měly na přítomné členy rodu vzpomínat přesně určeným způsobem (během bohoslužby), v přesně stanovený čas (výročí úmrtí) a na přesně stanoveném místě (určení kostela, kde se mají sloužit fundované mše). To vše se snažili ovlivnit testátoři v textech svých závětí, v nichž se projekce budoucnosti časné, na tomto světě (vzpomínání potomků), mísila s projekcí budoucnosti věčné, tedy předpokládaným a toužebně očekávaným nebeským rájem. Také ta se rodila v posledních chvílích přítomnosti umírajícího, tedy na smrtelném lůžku.

S tím, že řada „běžných“ předmětů hrála v divadle barokního světa roli symbolů, se nikterak nevyločoval fakt, že sloužila zcela prakticky, a že obsahovala i reálné významy. Obojí bylo zásadním způsobem propojeno: zámecká budova měla jistě reprezentovat, zároveň však ukrývala často vrchnostenské úředníky a jejich kanceláře; vyřezávané táflování bylo nejen umělecky hodnotným podkladem pro obrazy, ale zároveň tepelnou izolací; vedle okrasných zahrad se u většiny objektů nacházely i zahrady užitkové (kořenové, kuchyňské); zádušní mše sloužila věřícím jako možnost setkat se Bohem například v eucharistii, v mluveném slově (četba evangelia) nebo dávala díky kněžské přítomnosti možnost se vyzpovídat.

Na následujících řádcích nás bude zajímat způsob vytváření, uchování a případně také instrumentalizování těchto vzájemně propojených symbolických bodů, tvořících sítí významů. Jak vznik, tak i fungování

těchto bodů ve společnosti 17. a 18. století bylo možné jen díky symbolické pregnanci, tedy zvláštní schopnosti jedinců vnímat symboly, jež podle Cassirera dělá člověka člověkem (člověk je podle něj *animal symbolicum*). Každý symbol měl své prostorové a časové souřadnice, které však nejsou statické, ale v čase proměnlivé. Ty, které dlouhodobě setrvávají na místě, postupně ztrácejí na významu a jsou vytlačovány novými. Právě aktualizace symbolů, událost nezbytná pro jejich přežití, je velmi zajímavý proces, na němž se dají pozorovat obecnější trendy vývoje šlechtické společnosti. Příkladem může být polepšování a rozšiřování rodového erbu nebo zacházení s rodovou pověstí, jejíž děj se sice odehrál v dávné minulosti na geograficky vzdáleném místě, ale která byla postupně „přibližována“ konkrétním jedincům z valdštejnského rodu a ti ji dále začleňovali do své reprezentace. To vše záviselo na míře intenzity a způsobech uchování rodové paměti, při nichž se ukazuje nezastupitelná role rodové historiografie a institucí minulosti.

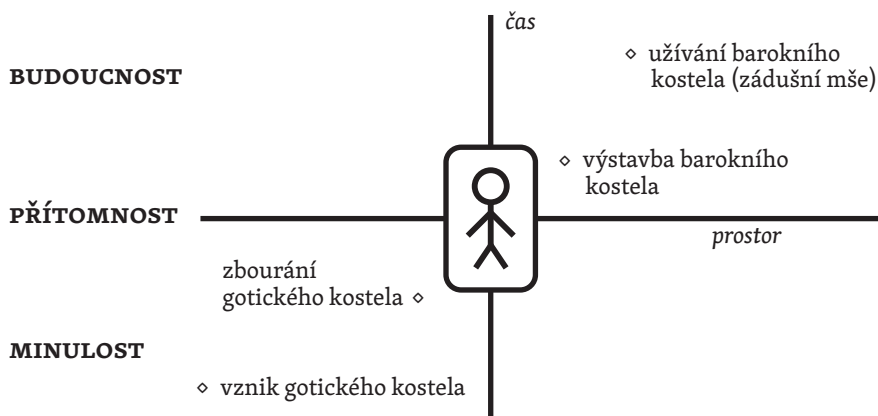
Obnova rodové pověsti v čase a prostoru

Druhým příkladem může být založení nového kostela: akt zakotvený v minulosti (otázka starší svatyně na témže místě), fundovaný v přítomnosti (například závětí), ale směřovaný radikálně do budoucnosti, protože cílem stavby bylo sloužit budoucím generacím farníků. Kostel nebo klášter na daném místě mohl navíc založit někdo z přímých či nepřímých předků (v případě šlechty lze předpokládat hustou síť příbuzenských vazeb). Rozpadající se gotická svatyně byla stržena v době baroka, aby v jejím okolí vyrostla nová, fundovaná určitou osobou. Tato osoba si tím „přivlastní“ v symbolické rovině starý kostel a jeho místo, uchopí jej a transformuje. Novostavba je pak realizována, aby sloužila následujícím generacím, které

s ní mohou učinit totéž: zmocnit se jejího symbolického kapitálu, přetvořit jej (přidat fundaci, postavit boční kapli, fundovat oltář, obraz, sochu apod.) a ponechat opět potomkům. Podobné „putování“ daného objektu v čase lze pozorovat v téměř neobměněné podobě u zámeckých rezidencí, rodových hrobek, a dokonce i u celku vrchnostenských měst. Souběžně pak může proběhnout i změna prostorových akcentů, zvětšení budovy, její posunutí či vytvoření nového významového centra v jejím rámci.

Zacházení se sakrální stavbou

Přirozený svět je světem aktualizací, přivlastňováním si okolních věcí, jejichž podstata se mění v závislosti na nás samých. Lidský čas není časem obecným; je bodovým, a tyto body vyznačují oblast, v níž se pohybujeme, a je narativním. Z času vnímáme jen útržky tvořící jednotlivé příběhy: něco z minulosti (to, co uchováváme), něco z přítomnosti (to, co právě prožíváme) a něco z budoucnosti (to, co očekáváme).⁹ Takto fenomenologicky přistupovali lidé k času i v raném novověku, aniž si to mnohdy uvědomovali. Jak konkrétně se tyto tři časové roviny projevovaly, co přesně z nich si lidé „přivlastňovali“ a co nechávali zapomnění, jak usměrňovali svou přítomnost i budoucnost – to budou otázky, na něž se bude snažit odpovědět tato kniha.

9 V této souvislosti lze zmínit tezi Reinholda Kosellecka o tom, že aktéři jednají v rámci svého prostoru zkušenosti, ale s ohledem na horizont očekávání. Dále Jan HORSKÝ, Čas, in: Lucie Storchová a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 32–35, zde s. 34.

MINULOST: DĚJINY JAKO ZÁKLAD PRO RODOVOU REPREZENTACI

Mysl se ubírá neustále kupředu, od jednoho vjemu k dalšímu... ale pro paměť je typické, že nás nutí zastavit se, na okamžik se odvrátit od tohoto proudu a vydat se ne-li přímo proti němu, pak alespoň napříč, jako kdyby v tomto kontinuálním proudu existovaly záchytné body, kde se proud větví.¹

I.) **Rámec: instituce minulosti**

a.) **Šlechtická historiografie v raném novověku: obecné principy**

Raně novověká společnost byla ve svých základech společností konzervativní, byla plná nedůvěry vůči novotám a ctěla to, co prokazovalo vztah k dějinám či dlouhé trvání. Tento konzervatismus se nejednou projevil také v sociální oblasti, kde „starožité“ bylo stavěno výše než „novožité“. Novinky, neověřené desetiletími fungování, tak byly kritizovány či přímo odmítány i v případě, kdy přinášely nesporné zlepšení kvality života nebo ukazovaly cestu, kterou budoucí generace definovaly jako progresivní. Nejedná se přitom jen o předměty hmotné kultury či umělecký vkus, ale i o překonávání určitých vzorců chování, postupně zanikajících logickým vývojem nebo pod tlakem vnějších okolností. Inovace přicházely do tradiční společnosti jen pomalu a často se vkrádaly do každodennosti zadními vrátky. Současně platilo, že určitá doba jim byla nakloněna více než jiná, a tak zatímco v desetiletích kolem roku 1500 můžeme sledovat četné změny, jež ve výsledku způsobily přerod pozdního středověku v raně novověkou fázi lidských dějin, znamená období třicetileté války celospolečenskou stagnaci.

Zákon akce a reakce vytvořil proti novému stylu myšlení a chování silný odpor zdůrazňující právě onu konzervativní linii, preferování dějin před budoucností. Klíčové však je, že právě kolem roku 1500 začaly být staré obsahy pojímány novou formou. A právě v tomto prostředí se zrodila raně novověká šlechtická historiografie, která vazbu daného rodu

1 Maurice HALBWACHS, Kolektivní paměť a čas, in: Týž, Kolektivní paměť, Praha 2009, s. 182.

k minulosti sdělovala novými, humanistickými prostředky. Humanizace historiografie² přenesla člověka, v tomto případě významného předka, do centra zájmu šlechtických dějepisců. Důležitým posunem je i nové chápání náboženské složky dějin: ustoupily přímé Boží zásahy do historie a nový důraz byl kladen na zásluhy jedinců o náboženství, šíření křesťanství a v pobělohorské době i o prosazování určité (v českém prostředí katolické) konfese. Složkou raně novověké šlechtické historiografie je její historismus, tedy výklad člověka i společnosti z dějin, měření raně novověké současnosti příkladem historických zdrojů. Na rozdíl od pozitivistického historismu 19. století se však snaží minulé události kauzálně propojit a nepřikládat jim tutéž hodnotu: významné činy často legendárního a pramenně nedoloženého předka mají pro humanistickou historiografii větší cenu než dlouhá období poklidné správy rodových statků.³ Rodové dějepisectví 16. až 18. století bylo vysoce selektivní záležitostí, výběr událostí konstitutivních pro rodovou minulost však nebyl zcela svévolný ani subjektivní. Pouze vybrané osoby tak měly být pro budoucnost zapamatováníhodné a sloužit jako vzory pro chování budoucích šlechtických generací. Někde zcela nahrazují, jinde doplňují různá otcovská napomenutí určující etické normy potomstva. Konkrétními příklady z historie tak jsou podepřeny morální imperativy, jež si mají dokonale osvojit budoucí generace, aby mohly pokračovat v rozmnožování slávy rodu.

Již nyní lze prohlásit, že má rodová historiografie raného novověku výrazně didaktický charakter, ačkoli stojí výzkum její role v edukativním procesu mladých šlechticů dosud na začátku.⁴ Výběr látky, jež plnila často poměrně objemné spisy tohoto typu dějepisectví, byl výsledkem složitého procesu uplatňování vlivů vnějších (co si společnost pamatovala na předky konkrétního rodu) a vnitřních (co chtěli žijící členové rodu, aby si společnost pamatovala). Na příkladě aristokratického rodu lze pozorovat tento výběr, jenž povyšoval jednotliviny na jakási „místa paměti“ (*les lieux de mémoire*), která pro prostor francouzských dějin definoval Pierre Nora jako „významné jednotky materiálního či nemateriálního rázu, z nichž vůle lidí nebo působení času učinily symbolický prvek dědictví paměti

- 2 Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 63–64.
- 3 *Krůzným podobám historismu* Jaroslav MAREK, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, s. 17 an.
- 4 Přes množství moderních prací o výchově a vzdělávání šlechticů se obsahu jejich vzdělání věnovala dosud jen nedostatečná pozornost. Na otázku transferu rodových pověstí v rámci edukace mladých šlechticů naráží například Petr VOREL, *Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 61–67, zde s. 62.

určité komunity“;⁵ v našem případě šlechtického rodu. Z lineární časové osy rodové historie však především vystupují celá období symbolizovaná zpravidla konkrétními jedinci, zatímco jiná představují dlouhá místa bez dějinnosti. Takové chápání dějin má daleko blíže k sakrálnímu času Bible než k dějepiscectví 19. století, pro které měla každá událost stejnou váhu.⁶ Dědictvím humanistického dějepiscectví pak byla právě ona personifikace ctností v osudech významných jedinců, rodových heroů. Ti pak předstupují před recipienty jako na divadle, kdysi prožité činy se zhmotňují před zraky čtenářů šlechtické historiografie.⁷ Jejím úkolem však není rodovou paměť opravovat, nebo dokonce nahrazovat umělou, historiografickou konstrukcí, jak o tom mluví Nora v případě moderního dějepiscectví,⁸ nýbrž paměť doplňovat a snášet důkazy o její platnosti. V předmoderním čase šla paměť s historií ještě společně tímž směrem a historici byli prostřednictvím svých spisů stejně jako malíři svými obrazy vypravěči velkých příběhů rodových pamětí. Zároveň se tím stávali jejími tvůrci.⁹ Při těchto konstatováních je však třeba mít stále na zřeteli fakt, že přes celosvětový rozkvět „paměťových studií“ (*memory studies*) víme jen velmi málo o paměti předchozích generací. Většina teoretiků (sociologů, historiků, antropologů aj.) paměti¹⁰ se totiž věnuje otázce, jak je dané místo ukotveno v paměti 19. až 21. století, a nikoli jakým způsobem vzpomínali lidé ve vzdálenější minulosti, tedy zda je samotný proces

- 5 Citováno podle Étienne FRANÇOIS, Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungs-orte, ČČH 107, 2009, s. 559–568. Srov. také Pierre NORA, Mezi paměti a historií. Problematika míst, in: Alban Bensa (ed.), Politika paměti, Cahiers du CeFRÉS 13, 1998, s. 7–31. Po vydání sedmi svazků francouzských „míst paměti“ následovaly podobné projekty ve většině západoevropských zemí a také v České republice – srov. Milan HLAVAČKA – Antoine MARÈS – Magdalena POKORNÁ (edd.), Paměť míst, události a osobností. Historie jako identita a manipulace, Praha 2011.
- 6 O způsobech vyprávění v evropské narativní tradici srov. dnes již klasickou studii Ericha AUERBACHA, Odysseova jízva, in: Týž, Mimesis. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách, Praha 1998, s. 1–25.
- 7 Srov. Wilfried BARNER, Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen, Tübingen 2002, s. 90 an.
- 8 Srov. Milan HLAVAČKA, Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“, in: M. Hlavačka – A. Marès – M. Pokorná (edd.), Paměť míst, s. 10–21.
- 9 Konkrétní příklad přináší například Thomas FUCHS, Fürstliche Erinnerungspolitik und Geschichtsschreibung im frühneuzeitlichen Hessen, in: Werner Rösener (ed.), Adelige und bürgerliche Erinnerungskulturen des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit, Göttingen 2000, s. 205–226, zde s. 206.
- 10 Jako úvod k dané problematice může sloužit Nicolas PETHES, Kulturwissenschaftliche Gedächtnistheorien zur Einführung, Hamburg 2008; v českém prostředí nejnověji Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT (edd.), Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, Praha 2014. O proměně pohledu historiografie na paměť také Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Mýtus šlechty u nás a v nás, Praha 2012, zejména s. 27–31.

zachování, popř. ztrácení paměti antropologickou konstantou, nebo zda i on podléhal kulturně-historické proměně. Prozatím tedy ještě není možné s konečnou platností zodpovědět otázku, jakým způsobem vzpomínali raně novověcí šlechtici na minulost vlastního rodu a jak vytvářeli a uchovávali místa rodové paměti.

Je jisté, že v ní hráli významnou roli středověcí velikáni, otcové zakladatelé rodové slávy, kteří však vystupují v renesančních (a později i barokních) kostýmech podobně jako antické postavy Shakespeareových her. Barokní historiograf přisoudil středověkým Valdštejnům, Šternberkům či Gutštejnům myšlenkové pochody a hodnotový žebříček, který sdíleli jejich potomci v 17. století. Tento žebříček chápal jako univerzálně platný, vycházející z antického systému hodnot, který humanismus adoptoval a dále rozvinul. Z těchto hodnot pak vyrůstaly vlastnosti, jež pomáhaly dějepiscům strukturovat historické dílo. Vysvětlení jednotlivých ctností uvozovalo kapitoly, v nichž byly pojednány osobnosti, u kterých byla daná ctnost dominantní. Žijící představitel rodu potom v sobě obsahoval sumu těchto ctností a jeho sláva měla být slávou všech jeho předků. Základní katalog ctností vznikl již v antickém Římě, kde byl fixován stoiky, a měl být určen jak panovníkovi, tak jednotlivým aristokratům. K oživení představy o ctnostech a k jejich doplnění křesťanskými požadavky etiky došlo v 16. století, a to zejména prostřednictvím interpretace antických stoiků Justem Lipsiem.¹¹ V centru jeho pozornosti stála *constantia* (stálost) jako hlavní etická ctnost a její složky *patientia* (trpělivost) a *temperantia* (umírněnost). Ve vztahu k poddaným pak hrála zásadní roli *clementia* (mírnost) představující hlavní politickou ctnost, která je ze strany poddaných opětována poslušností. Tyto základní ctnosti pak další autoři rozšířili. Například ve středoevropském prostředí začala po Bílé hoře hrát zásadní roli katolická *pietas* (zbožnost). V dějinách pravého šlechtického rodu pak lze nalézt, u různých osob v různé míře, všechny uvedené vlastnosti.

Vedle katalogu základních ctností, upraveného jen v některých bodech podle požadavků křesťanské morálky, bylo dalším dědictvím antického (a především římského) dějepisceví stírání platonského rozdílu mezi *mythos* a *logos*.¹² Přesto vyznávala barokní historiografie humanistic-

11 Srov. Gerhard OESTREICH, *Antiker Geist und moderner Staat bei Justus Lipsius (1547–1606)*, Göttingen 1989; pro české prostředí Nicolette MOUT, *Die politische Theorie in der Bildung der Eliten: Die Lipsius-Rezeption in Böhmen und in Ungarn*, in: Joachim Bahlcke – Hans-Jürgen Bömelburg – Norbert Kersken (edd.), *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16. – 18. Jahrhundert*, Leipzig 1998, s. 243–264.

12 Srov. Ivo T. BUDIL, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha 1995, s. 180–226. Dále Martin SVATOŠ, *Historie jako království pravdy (Kategorie pravdivosti u Bohuslava Balbína)*, in: Jiří K. Kroupa (ed.), *Veritas vincit – Pravda vítězí*, Praha 1995, s. 43–50.

ké zvolání *ad fontes*; jsou to prameny, které vytvářely základní výkladovou posloupnost. Podle mnohých historiků 17. století tak byla historiografie vlastně jen shromážděním maximálního množství dokladů o minulosti. V tomto smyslu lze číst i slavnou větu Bohuslava Balbína o tom, že „*historici est res actas referre, non de jure disputare*“.¹³ Tuto tezi několikrát opakoval a učil v tomto duchu i své studenty, a to s odvoláním na Cicerona: neříkat nic nepravdivého, nezatajovat nic pravdivého a nepsat tendenčně.¹⁴ Baroční dějepisci tak přijali za svá humanistická pravidla vytváření historických děl. Nereflektovali však jiný problém: nedostatečnou kritiku některých pramenů. Ta je zřejmá především v případě „privilegovaných“ pramenů, jakými jsou Hájkova kronika nebo Paprockého spisy o české, moravské či slezské šlechtě. Jejich výjimečnost netkví ani tak ve starobylosti, jež je v konzervativní době jedním z předních ukazatelů kvality, ale v jejich úplnosti. Přímá úměrnost mezi rozsahem a kvalitou díla je několikrát zmíněna v soudobých příručkách a odrazila se například i v Balbínově obdivu k dílu Tita Livia.¹⁵ Už v baroční době se setkáváme s jistým heuristickým optimismem, který věřil, že čím je dílo rozsáhlejší, tím více pramenů autor použil, a tudíž tím méně omylů se dopustil. Podle tohoto přesvědčení, jež vyvrcholí v době osvícenství, může poznání dějin zamezit jen vědomé klamání nebo cit působící tendenční zkreslení.¹⁶

Vazba na pramen a doložení tvrzení pomocí citace je baročnímu dějepisce vlastní neméně než historiografii následujících staletí. Také proto je pátá kniha Balbínových *Epitome* plná přetištěných pasáží z *libri erectionum*, na závěr genealogie Voračických z Paběnic se setkáme s přílohami pramenů, v případě Valdštejnů se tyto prameny nacházejí dokonce v samostatném svazku. Čím se však baroční historiografie výrazně odlišuje od té osvícenské (a pro její šlechtickou část to platí dvojnásob), je způsob řetězení faktů. Ten byl chronologický jen do určité míry, neboť byl podřízen vnějším, obecně uznávaným postulátům. V případě obecných dějin to byla například premisa, že člověk je buď zlý, nebo dobrý. Podobně „manicheistické“ rozpolcení světa přitom mělo velmi hluboké kořeny, jež

13 Citováno například Josefem Válkou. Srov. Josef VÁLKA, Česká společnost v 15.–18. století II – Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“, Praha 1983, s. 128. V tomto ohledu navazoval Balbín například na Paola Sarpioho a jeho Historii tridentského koncilu (1619). Dále Jan P. KUČERA – Jiří RAK, Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře, Praha 1983, s. 45.

14 Srov. Olga SPEVAK (ed.), Bohuslav Balbín – Rukověť humanitních disciplín/Verisimilia humaniorum disciplinarum, Praha 2006, kap. IX – Co soudím o dějepiscectví.

15 Srov. Josef HEJNIC, Balbínova cesta za antikou, Listy filologické 97, 1974, s. 217–234.

16 Balbín v *Epitome* vytýká Dlugoszovi, že psal s nenávistí v srdci. Emocemi zkalený rozum potom neumožňuje poznání pravdy. Další příklady, kdy se stavěl Balbín proti fabulacím autorů, uvádí M. SVATOŠ, Historie jako království pravdy, s. 48.

sahaly do pozdní antiky (viz životopisy římských císařů) a ke svatému Augustinovi.¹⁷ U dobrého člověka jsou tedy relevantní prameny představující jeho ctnosti, u špatného potom ty, které ukazují jeho špatnost. Oba jedinci tak mohou sloužit jako dokonalá exempla. Není jistě třeba zvláště zdůrazňovat, že takový postup svádí vykročit z Balbínem postulované vědecké poctivosti a sklouznout v případě šlechtické genealogie ke spojení historie a oslavy rodu. Tam, kde se nedostávalo pramenů, nastoupila nezřídka fabulace toužící maximálně zdůraznit kladné vlastnosti předků. Hayden White v této souvislosti upozornil, že předmoderní dějepisectví nevedlo dělicí linii mezi faktem a výmyslem, ale mezi pravdou a omylem s tím, že některé druhy pravdy je možné čtenáři představit jen beletristickými technikami reprezentace.¹⁸ Pravda je ale jednou provždy daná, existuje nezávisle na lidském myšlení a je pouze na historikovi (stejně jako na astronomovi nebo filozofovi), aby ji odhalil.¹⁹ Onou sdělovanou pravdou bylo právě hrdinství a návod, jak k němu dospět. Šlechtické genealogie tak byly často sbírkou elogií na jednotlivé osobnosti, ba dokonce docházelo k proložení vlastního historického textu gratulační poezií.²⁰ Ať už pojmenujeme vzorové jednání jako *archetyp* (Mircea Eliade) nebo *mythéma* (Claude Lévi-Strauss), vždy se jedná o totéž: jednání dávného předka mělo ukázat vzor chování potomkům, kteří mají ty nejlepší předpoklady na tento vzor chování navázat, či dokonce jej překonat, neboť v jejich žilách koluje krev jejich udatného předka. Ten se stával konstitutivním prvkem rodové paměti, která byla v raném novověku permanentně obnovována připomínáním jeho slavných činů v literatuře, výtvarném umění nebo v rodových slavnostech. I v této souvislosti je třeba zdůraznit didaktickou roli dějin, a to zcela v duchu antického pojetí.

Dílo raně novověkého dějepisce následovalo formální požadavky své doby na literaturu a respektovalo postuláty, které definovaly historické dílo jako určitou žánrovou kategorii. Až od osvícenství začala znamenat vědecká serióznost více než formální pravidla; až tehdy se začala rozvířat propast mezi literaturou a dějepisectvím.²¹ V předchozí době hrály klíčovou roli rétorické kategorie jako jazykové zpracování (*elocutio*), uspořádání a formální výstavba (*dispositio*) a od humanismu

17 V barokním období byla takto vnímána dichotomie sv. Václav – Boleslav I. nebo Karel IV. – Václav IV.

18 Srov. Hayden WHITE, Literární postupy při reprezentaci faktů, in: Jonathan Bolton (ed.), *Nový historismus/New Historism*, Brno 2007, s. 26–31.

19 Srov. Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995, s. 156–158.

20 Např. Michael Adam FRANCK Z FRANCKENSTEINU, *Syntagma historico-genealogicum de... domus comitum et baronum Woracziczkorum de Pabienicz*, Praha 1716.

21 V tomto směru cituje Z. BENEŠ, *Historický text*, s. 30, předmluvu Gabriela Monoda v prvním čísle *Révue historique*.

i historická kritika pojatá ovšem hlavně filologicky (*inventio*). Rétorické kategorie byly naplňovány zcela vědomě (a někdy i násilně) historickou látkou a přitom plnily i v barokní šlechtické historiografii svůj původní účel: konstruovat účinný diskurz, jehož cílem bylo přesvědčit čtenáře, v tomto případě o velikosti daného rodu.²²

Dějiny jsou pro barokní historiografii neuzavřenou kapitolou, což lze doložit mimo jiné Balbínovou definicí šlechtictví jako neustálého působení ctnosti v rodě po několik generací.²³ Dějiny jsou nejen základním kapitálem, ale i úkolem pro současné členy rodu, jejichž povinností je rozšiřovat zděděné zásluhy (*merita*), a tím zlepšovat výchozí postavení budoucích generací, které budou díky tomu snáze dosahovat svých cílů.²⁴ Tato kumulace zásluh, zcela nezbytná pro splnění hlavního úkolu, tedy didaktického poslání dějin, výrazně převyšovala potřebu hledat v dějinách rodu kauzální souvislosti. Faktor logiky vstoupil vedle požadavku racionálně posuzovat pramen do rodového dějepisectví až s příchodem osvícenství.²⁵ Vedle zásluh je to však již sama genealogie, která zakládá šlechtictví, neboť poodkrývá pokrevní linii a spojení s dalšími významnými rody. Její schéma, ať už vývod či rozrod, se tak stávalo konglomerátem ctí jednotlivých (často už vymřelých) rodů; zvláštní význam pak mělo spojení přímo s královskými rody. Plútarchův názor, že zpupnou šlechtu trestají bohové neplodností, byl v barokní historiografii velmi živý a množství (přeživšího) potomstva dokazovalo Boží přízeň. Ta je také dědičná a jejím odrazem je přízeň panovníka i zvláštní jevy, jež doprovázely zásadní okamžiky v životě aristokratů; znamení na nebi i na zemi v souvislosti s narozením nebo úmrtím některého člena rodu.

Starobylá česká šlechta měla své nezastupitelné místo prakticky u všech významných barokních dějepisců jako garant české státnosti i národa: Pešina ji nazval ozdobou vlasti, pro Balbína je výkvětem národa a měla by být vyrovnávací silou ve vztahu k panovníkovi (Balbínova představa stavovského státu), pro Frozína je přetrvání českých panských rodů

22 Dále Jonathan CULLER, Krátký úvod do literární teorie, Brno 2002, kap. Rétorika, poetika a poezie.

23 „...perpetuam quandam Virtutis professionem Maiorum illustri sanguine et exemplis propositis animatam.“ Citát s velkou oblibou používá Zdeněk KALISTA, Úvod do politické ideologie českého baroka, in: Týž (ed.), Baroko. Pět statí, Praha 1934, s. 40–90, zde s. 66–67.

24 Konkrétní příklad přináší Rostislav SMÍŠEK, Služba a paměť. Dvorská kariéra barokních Ditrichštejnů jako nadgenerační životní ideál, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Paměť urozenosti, s. 157–170.

25 V tomto ohledu ocenil Jaroslav Marek „kontinuitní prvky“ až v myšlení Dobnerově a Pelcově. J. MAREK, O historismu a dějepisectví, s. 116 an.

zárukou další politické existence českého národa.²⁶ V tomto ohledu není divu, že mezi barokními historiky a českou pobělohorskou aristokracií existovalo silné pouto, a to nad rámec patronátně-klientelních vztahů nebo pekuniárních vazeb mezi umělcem či učencem a mecenášem. Intenzivní kontakty mezi historiky z okruhu českého barokního patriotismu a pobělohorskými šlechtici ze starobyklých českých rodů se projevovaly kromě osobních setkání zejména dedikacemi. Také Balbínovi se často dějiny slavného rodu, osobnosti nebo poutního místa vyvinuly v oslavu jeho současníků z daného či příbuzného rodu nebo v pojednání o šlechtických mecenáších daného poutního místa.²⁷ Ostatně řada učených jezuitů měla přímý vliv na výchovu budoucí šlechtické elity.

Vedle významných osob vystupují z řady historických jednotlivin také místa paměti rodu, která jsou závažnými důkazy, mlčenlivými svědky jeho starobylosti, a podporují pravdivost celé historiografické koncepce. Nejstarší typ rodových historiografií je proto genealogicko-topografický. Spíše než dlouhé a komplexní dějiny zde vystupoval do popředí přístup bližší Balbínovým spisům o slavných mariánských poutních místech, tedy nesouvislý text složený z příspěvků o jediné lokalitě.²⁸ Vedle rodových hradů, jejichž stáří je systematicky nadhodnocováno, jsou těmito místy především kostely ukrývající epitafy a náhrobní kameny, ale také rodové a církevní (farní či klášterní) archivy shromažďující písemné prameny dokládající význam rodu. Časem se potom sama rodová historiografie stává místem paměti pro budoucí generace.²⁹

Hrdinové neměli být zapomenuti. Barokní historiografie zpracovávající dějiny jednotlivých šlechtických rodů je tudíž literárním vyjádřením toho, co výtvarné umění vtělovalo do slavobran, monumentálních náhrobků, apoteóz na plátně i v kameni. Mezi šlechtickou historiografií a oslavnými spisy je v době barokní často jen velmi tenká hranice. Podobně je tomu ostatně i v případě panovnických rodů a pojednání o jejich dějinách bylo nezřídka inspiračním zdrojem pro dějiny aristokratických rodů. I v době osvícenství však zůstalo legitimizační poslání rodového dějepisectví, změnila se pouze jeho forma a argumentace.

26 Srov. František KUTNAR, *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus*, Praha 2003, s. 22–51.

27 K tomu dále Olga KVETOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, *Styky Bohuslava Balbína s českou šlechtou pobělohorskou*, ČČH 32, 1926, s. 497–541.

28 Také zde Balbín a jeho pokračovatelé vycházejí z cizích zdrojů (Justus Lipsius) a Balbín tuto metodu uvádí vedle té „liviovské“ hned na druhém místě. Srov. O. SPEVAK (ed.), *Bohuslav Balbín – Rukověť*, s. 497 an.

29 Základní typologii přináší Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií*.

b.) Valdštejnská rodová historiografie

Ve svém díle *Kultura a paměť* zdůraznil Jan Assmann zásadní vztah mezi kolektivní pamětí, tedy společným vzpomínáním, a kolektivní identitou.³⁰ Přípomínka příběhů, k nimž se mohou členové společenství vztahovat, toto společenství potvrzuje a posiluje vazby mezi jeho členy. Právě raný novověk je dobou proměny, jež začala ve šlechtickém prostředí, kde poprvé začala být paměť postavená na komunikaci tří současně žijících generací, paměť vázaná k určitým objektům nebo předmětům (monumentům) či paměť daná opakováním zapamatovaných úryvků institucionalizována. Médiem tohoto procesu se stala historiografie, která nabízela šlechtě své služby a jejíž díla se mohla stát díky knihtisku kanonickými texty. Zároveň navíc probíhal od renesance do osvícenství postupný vývoj od příběhů, které tvořily zásobárnu pro kulturu vzpomínání a jejichž zakotvení v čase bylo velmi volné, k instrumentalizovaným událostem s jasnou datací a nezpochybnitelným zakotvením v pramenech.³¹

Francouzský filozof a sociolog Maurice Halbwachs zmínil jako základní společenský rámec (*le cadre social*) pro vznik kolektivní paměti rodinu. Na příkladě svatby pak ukázal, jak žena přijímá paměť rodiny svého manžela, její zvyky, symboly, reference a začíná se nově vztahovat k osobám a událostem, jež jsou společné rodinné pospolitosti.³² V období raného novověku platí podobná charakteristika i pro větší společenství několika navzájem příbuzných rodin, jež tvořily rod. Většina pobělohorských aristokratických rodů měla své dějiny sahající nejen do časů před rok 1620, ale často až do hlubokého středověku. Jejich absence znamenala výraznou diskvalifikaci rodu a frustraci jeho členů, kteří si museli podobný nedostatek kompenzovat jiným způsobem; v tomto ohledu je instruktivním příkladem František Antonín Špork. Jelikož neexistovala „kolektivní genetická identita“ české šlechty, jakou představoval například sarmatismus polských urozců, bylo třeba, aby se každý rod vyrovnal se svými dějinami víceméně sám, byť za použití obecně známých principů. V případě české šlechty se však až na výjimky nenacházelo příliš urozců, kteří by byli schopni a ochotni sepsat dějiny vlastního rodu.

30 Jan ASSMANN, *Kultura a paměť*. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku, Praha 2001, zejména s. 46–61. Paměť jako prostředek sociální koheze však zdůrazňuje i Maurice Halbwachs nebo Paul Connerton. Dále Doubravka OLŠÁKOVÁ, K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“, *Dějiny – Teorie – Kritika* 1, 2004, s. 269–280.

31 Aleida Assmannová to nazývá přechod od „obydlené“ paměti k paměti „neobydlené“. Srov. Aleida ASSMANN, *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München 1999.

32 D. OLŠÁKOVÁ, K diskusi o paměti, s. 273–274.

Zatímco církevní instituce disponovaly zpravidla několika jedinci, kteří s neskrývaným potěšením věnovali čas a energii tvůrčímu zpracování dějin vlastního kláštera³³ či kapituly³⁴, v případě šlechty jde téměř výhradně o pohled zvnějšku na dějiny daného rodu. Těmi, kteří měli vytvořit ze střípků rodinné historie souvislý příběh, tedy byli především profesionální dějepisci. Někteří z nich se přímo specializovali na dějiny šlechtických rodů, a měli tak v tomto ohledu nemalou praxi.

Většina rodových historií, které se objevovaly v 17. a 18. století v prostředí české šlechty, dostala své základní kontury v některém z děl Bartoloměje Paprockého z Hlohol.³⁵ Jakkoli se se zmínkami o předcích českých pánů a rytířů setkáváme ve starším zpracování (Dalimilova kronika, Hájkova *Kronika česká*, Dubraviovy *Historiae regni Boemiae*), žádnému z těchto děl nešlo primárně o zpracování šlechtické tematiky jako Paprockému, který tak učinil navíc v přehledné formě a s množstvím dřevorezů. Paprocký pobýval v letech 1585 až 1610 na Moravě a mezi jeho ochránce patřila řada českých a moravských šlechticů, která mu zároveň umožnila nahlédnout do svých písemností. Jeho obraz stavovské monarchie doby předbělohorské, představený nejdříve na příkladu Moravy v díle *Zrcadlo slavného markrabství moravského* (1593) a později i Čech (*Diadochos*, 1602³⁶) a Slezska (*Štambuch slezský*, 1609), je především obrazem panských rodů a jejich historie.

Tou dobou byli Valdštejnové nejen pevně zakotveni ve stavovské společnosti, ale jejich představitelé zastávali přední místa v zemské správě jak na Moravě, tak v Čechách. Přes absenci dřívějších pojednání o jejich rodě tak nebylo možné opomenout jejich dějinný příběh, sahající do raného středověku, přestože „s těžkostí kdo počátek pro jeho velikou dávnost vyhledati může.“³⁷ Vyprávění o středověkých Valdštejnech i s fiktivními portréty a oběma rodovými pověstmi představil Paprocký už v *Zrcadle*, v *Diadochu* na tento výklad odkázal a doplnil nejen medailonky dalších postav, ale

- 33 Většina těchto děl zůstávala v rukopisech. O jejich evidenci se v současnosti pokouší grant GA ČR „Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku v českých zemích“.
- 34 Například pro pražskou svatovítskou kapitolu Tomáš PEŠINA Z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis*, Praha 1673; Jan Tomáš Vojtěch BERGHAUER, *Protomartyr poenitentiae*, Praha 1736 (zejména 1. část).
- 35 Základní biografická data podává Karel KREJČÍ, *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Život–dílo–forma a jazyk*, Praha 1946; Eduard PETRŮ, *Autor dvou literatur – Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle*, in: Eduard Petrů – Jan Sobotka (edd.), *O válce turecké a jiné příběhy*. Výbor z *Diadochu*, Praha 1982, s. 7–22.
- 36 Srov. Petra VEČEŘOVÁ, *Diadochos Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle*, in: Anežka Baďurová (ed.), *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové*, Praha 1999, s. 347–372.
- 37 Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, reprint Ostrava 1993, kapitola IIII (List o erbě a rodu pánův z Valdštejna).

i množství listin a listů, z nichž některé dokonce editoval. O tom, že byl právě Paprocký či některý z jeho spolupracovníků původcem základního schématu výkladu valdštejských a vartemberských dějin ve středověku, svědčí (zejména v *Diadochu*) sama osobnost autora, jenž nadměru často vstupuje doprostřed výkladu: „...viděl jsem *Genealogiam dotčeného rodu pánův z Wartmberka tak sešlostí zetlelou na pergameně, že ledva se přečísti mohla, kteráž byla mezi jinými paměti kostelními schovaná...*“³⁸ Z tištěných pramenů cituje hojně jen Hájka, většinu informací čerpá z rukopisů církevní provenience, často bohužel bez přesnějšího určení. Zejména vzhledem k vartemberské historii tak vytvořil dostatečný fundament, jenž mohl být používán a téměř nerozšiřován až do časů Gelasia Dobnera.

Výrazné osobnosti českého barokního dějepisceví věnovaly svá přední díla svým podporovatelům, mecenášům a obecně příznivcům z řad tehdejší šlechty a opěvovaly je ve vazbě na historii rodu, z něhož jejich příznivci pocházeli. Nejlépe máme tyto oboustranně výhodné vztahy dokumentovány u Bohuslava Balbína, podobně však tvořila většina barokních historiografů. A nezůstávalo jen u dedikací. Z pera barokních historiků vycházely na popud urozených představitelů veřejného života tištěné šlechtické genealogie, schémata doplněná přehlídkou erbů i propracované spisy o jednotlivých rodech s obsáhlými narativními pasážemi. A tato díla se stávala nejen součástí polemik, ale i bojů o symbolický kapitál představovaný právě rodovou historií. Ostatně jednou z možných příčin nepřátelství mezi Balbínem a Bernardem Ignácem z Martinic mohlo být historické pojednání o Gutštejnech, asi nejucelenější a nejpropracovanější spis barokní šlechtické genealogie. Slavný jezuita totiž spojil blahoslaveného Hroznatu právě s Gutštejnem, a nikoli s Vrbny a Martinici, což patrně nejvyššího purkrabího pobouřilo. Do řady svých spisů zakomponoval Balbín exkurzy do dějin šlechtického rodu, jakmile narazil na geografickou nebo chronologickou příbuznost s projednávaným tématem.³⁹ Samotné Balbínovy vztahy s Valdštejnem, a zejména s arcibiskupem Janem Bedřichem, byly velmi intenzivní. Balbín býval častým hostem na Duchcově, kde přečkal spolu s Janem Tannerem i morovou epidemii let 1679–1681⁴⁰ a Janu Bedřichovi věnoval tři knihy (IV–VI) z první dekády svého olbřímího díla *Miscellanea historica regni Bohemiae* pojednávající o českých

38 TÝŽ, *Diadochos*, Praha 1602, s. 251.

39 Příkladem může být *Historie svatohorská* nebo *Život Arnoštův*, kde několikrát narazil na dějiny Malovců z Malovic.

40 Srov. Jiří M. HAVLÍK, Jan Bedřich z Valdštejna a jeho spory o daně na turecké války (1682–1694), dizertační práce PedF UK, Praha 2008, s. 56; Kamil KROFTA, O Balbínovi dějepisci, Praha 1938, s. 15. Pobyť v Duchcově využil Balbín i k badatelské činnosti a od flájského faráře Tomáše Herrmanna získal rukopis dějin klementinské koleje, ztracený při saské okupaci Prahy.

světcích (*Liber hagiographicus – Bohemia sancta*), o církevní správě (*Liber parochialis et sacerdotalis*) a o církevních hodnostářích (*Liber archiepiscopalis*).⁴¹ Součástí tohoto věnování je i zajímavá pasáž o náklonnosti k valdštejnskému rodu, která ho provázela doslova od kolébky: „*Jsem Váš od samého dětství, kdy jsem byl na rukou držěn od nejstatečnějšího vojevůdce a pozdějšího vévody ze slavného rodu Vaší Milosti a posvěcující vodou umyt a vzkříšen k věčnému životu i k dědictví synů Božích.*“⁴² Vztahy mezi oběma rodinami lze doložit minimálně na rovině hospodářské: 23. dubna 1623 půjčil Bohuslavův příbuzný Karel Balbín z Vorličné Veronice z Valdštejna (rozené Trčkové z Lípy) 15 kop grošů.⁴³ Je celkem lhostejné, zda Albrecht z Valdštejna byl nebo nebyl Jičíně křestním kmotrem malého Bohuslava, důležitější je, že tomu sám Balbín věřil a sepětí s rodem Valdštejnů intenzivně vnímal. Svůj vztah k Valdštejnům dal ostatně najevo v rukopisné historii jičínské koleje (*Historia collegii Giczinensis*), na níž od roku 1632 studoval.⁴⁴ Vedle dominantní postavy Albrechta z Valdštejna, jenž nemohl být jakožto fundátor hodnocen jinak než kladně, se zde Balbín věnoval stručně také genealogii valdštejnského rodu.⁴⁵

Pouto však bylo pevné i z druhé strany. Jan Bedřich z Valdštejna ještě jako hradecký biskup několikrát podpořil Balbína a po dosažení pražského stolce se tato podpora ještě zvýšila. Arcibiskup stál na Balbínově straně ve sporu o vydání jeho spisu *Epitome historica rerum Bohemicarum*,⁴⁶ půjčil mu nadační knihy z metropolitního archivu „absenčně“ ke studiu do klementinské koleje, za což se mu Balbín odvděčil výše zmíněným věnováním,⁴⁷ společně přispívali do fondu svatováclavského dědictví.⁴⁸ Podle

- 41 Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae, decadis I, liber IV: Bohemia sancta*, Praha 1682.
- 42 „*Ab ipsa infantia vester sum, cum a fortissimo Heroë et postea Duce, ex gloriose gente Vestra, in ulnis gestatus, aqua sanctificante, in baptismo ablutus, in vitam aeternam et sortem filiorum Dei regeneratus sum.*“ Dedikace, tamtéž.
- 43 ANM, Genealogická sbírka H, sign. H66, č. 2.
- 44 Zachováno jen v rukopise v Knihovně Národního muzea, sign. VIII D 22. František Michálek BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze II*, Praha 1927, č. 2272.
- 45 Srov. František LEPAŘ, *K dějinám gymnasia Jičínského*, in: *Výroční zpráva c. k. gymnasia vyššího v Jičíně za školní rok 1885/1886*, s. 4–51; TÝŽ, *Doplňky životopisné a knihopisné z Balbínova spisu Historia Collegii Giczinensis S. J.*, ČČM 69, 1895, s. 325–326.
- 46 Srov. Ferdinand MENCÍK, Petr Lambeck a Balbínova *Epitome*, in: *Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, phil.-hist.-philol. Classe 1889 (1890)*, s. 182–202.
- 47 „*Tu quoque meminisse potes, princeps celsissime, sine Te nullum quibusdam meis ad luce libris aditum patuisse (libri enim quasi liberi nostri sunt), Tua suavi opera effectum esse gavisus sum, ut lucem aspicerent, ac ne dure in humum caderent, feliciter et dextre Tua Princeps humanitate sunt levati.*“ Dedikace 4. knihy *Miscellaneí*.
- 48 Valdštejnův příspěvek do fondu svatováclavského dědictví zachován v opisu v RAV, inv. č. 2613, sign. X-U2, kn. 10.

Balbína čtyři lvi ve znaku představují čtyři kardinální ctnosti příslušející rodu Valdštejnů a umožňují jeho členům přispívat k obecnému dobrému. „Orel, který je zavěšen uprostřed erbu, slouží králům z rodu rakouského (podobně jako orli jsou nejbližšími rádci Jupitera) a neznamená nic jiného než to, že své myšlenky i starosti věnuješ církvi, vlasti a domu rakouskému.“⁴⁹ Arcibiskup zároveň požadoval, aby se učený jezuita ujal výchovy jeho synovce Karla Arnošta z Valdštejna (narozen 1661), tudíž Balbínovu přítomnost v Praze, což se nelíbilo jezuitskému vedení. Arcibiskup si však prosadil svou, roku 1676 se Balbín skutečně z Opavy do Prahy vrátil a už ji, snad kromě morových let, přes soustavný tlak ze strany řádových představených i nejvyššího purkrabího Martinice neopustil.⁵⁰ Pak mladého Valdštejna nejen vzdělával, ale dedikoval mu roku 1677 jedno ze svých klíčových děl, rétorickou příručku *Quaesita oratoria*.⁵¹ Vlastní dedikace je potom jednak osobním vyznáním náklonnosti ke Karlu Arnoštovi,⁵² jednak chvalozpěvem na celý valdštejnský rod, na předky, jež mladému šlechtici budou společně s Bohem dodávat sílu (*DEUS et parentes majoresque Tui ea Tibi cum sanguine infudere virtutum et gloriae semina*).⁵³ Finančním příspěvkem umožnil vydání tohoto díla otec Karla Arnošta Karel Ferdinand z Valdštejna, jemuž patří i závěrečná slova dedikace předznamenávající brzkou smrt učeného jezuita. Zbytek textu byl patrně sepsán v dobách Balbínovy učitelské praxe a rukopis ležel dvacet let hotový v Balbínově stole.⁵⁴ Bohužel u jiných studujících Valdštejnů není doložen vztah učitel-žák, na němž si Balbín velmi zakládal a rozvíjel jej nejen cestou osobní korespondence, ale také formou nejrůznějších věnování dávno poté, co aristokrati opustili školní lavice.⁵⁵

49 „*Quatuor gentilitii inclytæ stirpis Tuæ leones, quatuor virtutes cardinales designant (virtutes unice publico bono necessarias).*“ Přímou tyto ctnosti nespécifikuje a pokračuje: „*Aquila, quæ in medio scuti libratur, regibus servit (quandoquidem consiliis Iovis intimæ sunt aquilæ) linæ Austriacæ stirpis..., nihil aliud denonant, quam lineas cogitationum et curarum Tuarum Ecclesiæ, Patriæ, Austriacæ Domui consecratas.*“ Tamtéž. Dedikace 4. knihy *Miscellaneæ*.

50 Srov. Antonín REJZEK, Bohuslav Balbín TJ. Jeho život a práce, Praha 1908, s. 210.

51 Olga KVETOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, Styky Bohuslava Balbína s českou šlechtou pobělohorskou, ČČH 32, 1926, s. 497–541, zde s. 503.

52 Balbín psal svá *Quaesita oratoria* mimo jiné jako památku na sebe (*monimentum*) a několikrát se v dedikaci loučí se svým žákem Karlem Arnoštem: „*Memini me in veteri scriptore aliquando legere...*“ Bohuslav BALBÍN, *Quaesita oratoria*, Praha 1677, dedikace, nepag.

53 Tamtéž.

54 „*Moriturus Te saluto! Vive! Vale!*“ A. REJZEK, Bohuslav Balbín TJ, s. 234, 278–279.

55 Explicitně vyjádřil svůj vztah k žákům ve *Verisimiliích*, kde v předmluvě uvádí jména jednotlivých žáků podle urozenosti. O. SPEVAK (ed.), Bohuslav Balbín – Rukověť, s. 11–19.

Do třetice nacházíme mezi Balbínovými knihami věnování mnichovo-hradištskému pánu Arnoštu Josefovi z Valdštejna. Tentokrát šlo o čtvrtou část druhé knihy z druhé dekády proslulých *Miscellaneí*, poslední, kterou Balbín stihl dokončit.⁵⁶ Oproti předchozím dedikacím uvozujícím svazky s církevní problematikou a věnovaným arcibiskupu Janu Bedřichovi cílí Balbín daleko méně na osobu konkrétního Valdštejna a více na rod jako celek. Jako by pocítoval jistý dluh vůči němu,⁵⁷ možná i proto nešetří chválou, v níž kromě tradičních ctností zmínil i všeobecnou známost a proslulost Valdštejnů v Čechách: „*Bohemiam nescit qui Waldsteinios ignorat!*“⁵⁸ Sláva rodu se projevuje stejnou měrou ve válce (vojevůdci, diplomati) i v míru (církevní hodnostáři, učenci), neboť každý strom dává různé plody. Poslední svazek *Miscellaneí* byl svým obsahem velmi prestižní, protože pojednával o genealogických vazbách mezi českou šlechtou a byl i v pozdější době častou příručkou pro sestavování genealogií. Byly zde seřazeny za sebou rodokmeny českých šlechtických rodů podle zvláštní hierarchie, jejímž jádrem byla starobylost pěti vybraných rodů: Šternberků, Vrbnů, Vratislavů z Mitrovic, Kinských a Valdštejnů. Jejich představitelům potom věnoval jednotlivé oddíly, jejichž součástí jsou i genealogická schémata jejich rodů a rodů na ně navázaných. Sám způsob výkladu dané problematiky je tedy genealogický.⁵⁹ Vývody arcibiskupa Jana Bedřicha, jeho příbuzného z Komorního Hrádku Jana Viktorína a synovce Karla Arnošta následuje rozrod Markvarticů, z něhož je mimo jiné patrné příbuzenství Vartemberků a Valdštejnů. Následně Balbín vsunul za genealogická schémata text o nejvyšších dědičných úřednících, lépe řečeno o pánech z Lipé jako nejvyšších maršálcích, truchsasech (Zajících z Házmburka) a číšnících (Vartembercích). Pak následují rodokmeny dalších šlechtických rodů a také hrádecké linie v 16. století a středověkých

56 Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica Bohemiae, decadis II, liber II, pars IV: tabularum stemmatographicum seu genealogicae tabulae regni Bohemiae*, Praha 1688. Již o rok dříve vydal přípravnou verzi tohoto svazku pod názvem *Tabularium stemmatographicum seu Genealogae tabulae regni Bohemiae* (s podtitulem *Nullo antiquitatis aut dignitatis ordine Miscellaneorum historicorum decadis II, libri II, pars II*), Praha 1687, a věnoval ji Františku Kryštofu Vratislavovi z Mitrovic. Zde se však jedná o pouhé torzo toho, co bylo vydáno později v rámci *Miscellaneí*. Třetí verzi pak vydal Johann Diesbach roku 1770 pod názvem *Tabullarium Bohemo-Genealogicum*. Jde o výběr z rodokmenů obsahující deset rodů, mezi nimiž Valdštejnové chybí.

57 „*Illustrissime et excellentissime Comes, si in his meis Genealogicis Tabulis, quas de nobilitate bohemica plurimum annorum spacio congestas publici juris facio, Tuum et altissime Waldsteiniorum familiae nomen non appareret.*“ Tamtéž, dedikace.

58 Tamtéž.

59 První část věnována Adolfu Vratislavu ze Šternberka, druhá Janu Františkovi z Vrba a Františku Kryštofu Vratislavovi z Mitrovic (druhý díl má dvě části) a třetí Václavu Norbertu Oktaviánovi Kinskému.

Valdštejnů. Zdroje pro Balbínovo zpracování valdštejské genealogie byly různorodé, například informace o Benešovi/Benediktovi z Valdštejna čerpal z Paprockého.

Obr. 1: Schematické zobrazení míst spojených s valdštejskými dějinami z Balbínových Miscellaneí

Nejčastějším zdrojem mu byl stejně jako u většiny dalších šlechtických rodů historický kalendář Jiřího Crugeria *Sacri pulveres* (původně nazvaný *Sacerrime memoriae in clyti regni Bohemiae coronae*),⁶⁰ v němž uspořádal

60 Z Crugeria si vypsál například poznámky o díle vytištěném v dobrovické tiskárně Henyka z Valdštejna a hanobícím Rudolfa II. a pochází z něj i *Tabula Maximiliana posteritatis* sestavená podle vývodu synů a vnuků Adama mladšího z Valdštejna a také rozsáhlá genealogie Vartemberků začínající u bájného Heřmana z Ralska. Srov. Josef V. ŠIMÁK, Zpráva o literární pozůstalosti B. Balbína, uložené v knihovných kanonie strahovské a Musea království Českého, *Věstník České akademie císaře Františka Josefa* 24, 1915, s. 82–110, 159–192, zde s. 91, 182.

autor stručné medailonky do pořádku jednotlivých dnů v roce. Z ostatních pramenů je třeba zmínit zejména Jana Tannera a jeho *Amphitheatrum*, naopak Červenkovo dílo nikde necituje (viz dále).⁶¹ Zároveň však Balbín zužitkoval i prameny, které nashromáždil na svých cestách po Čechách a které mu umožnily doplnit strohé genealogické schéma například o náhrobní nápisy.⁶² Ostatně sám Balbín v záhlaví rodokmenu středověkých Valdštejnů řadí mezi své prameny interiéry a exteriéry kostelů v Dobrovici, v Heřmanicích a v Hlohově. Neváhá si přitom postěžovat na nedostatek pramenů k moravským Valdštejnům sídlícím na Brtnici⁶³ a středověký rodokmen, z něhož dále sleduje hostinnskou linii, končí s vědomím nedokonalosti.⁶⁴ Přes evidentní zájem o valdštejnskou problematiku nemáme důkazy o tom, že by Balbín sepsal nebo byl alespoň požádán o vytvoření většího historického díla pro Valdštejny. Jeho dílo požívalo v následujících desetiletích značnou autoritu, o čemž svědčí přetiskování částí o Valdštejnech z druhé knihy druhé dekadý *Miscellaneí* a jejich vkládání do genealogických složek členů rodu v rámci rodinného archivu.⁶⁵

Ještě intenzivnější byly kontakty mezi arcibiskupem Valdštejnem a Janem (Bartolomějem) Tannerem. Další z učených jezuitů se stal dokonce arcibiskupovým zpovědníkem, a patřil tak do nejužšího okruhu kolem episkopálního stolce.⁶⁶ Počátky jejich vzájemného vztahu sahaly do dob, kdy byl od roku 1658 Tanner Valdštejnovým vyučujícím na pražské filozofické (artistické) fakultě, kde o tři roky později předsedal jeho

61 Srov. Josef PELIKÁN, *Balbínovy pomůcky a prameny*, Praha 1936.

62 Jeden nalezl na desce hrobu neznámého Valdštejna: „*Cujus id exornant generosi stemma leones? – Regalis plumae hanc cur volueris galeam? – Waldsteinios ante vie decent virtutibus omnes – ceu leo it ante feras et Jovis ales aves.*“ V rukopisné podobě RAV, inv. č. 3202, sign. I–21/II/21, kart. 21.

63 „*Ab his descendunt [Zdeněk Brtnický z Valdštejna – pozn. J. H.]..., quorum genealogiam defectu monimentorum conficere non potui... Post haec omnia accipio Vienna aliam de Waldsteiniis Brtnicensibus informationem, quam in Stemmatographia adducam suo loco.*“ B. BALBÍN, *Miscellanea*, dekáda II, kniha II, část IV.

64 „*Scire oportet: hanc Genealogiam ad perfectum adductam non esse: tum quia Moravia linea Waldsteiniorum absunt in fine, tum quia tanta fuit Waldsteiniorum multitudo, ut in genealogiam redigi non possent.*“ Tamtéž.

65 RAV, inv. č. 5804, kart. 306.

66 Srov. Jiří M. HAVLÍK, *Zpovědníci pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642–1694)*, in: Kateřina Valentová – Hedvika Kuchařová – Ivana Čornejová (edd.), *Locus vitae et pietatis*, Praha 2008, s. 393–404, zde s. 400–403. Nevíme přesně, kdy se stal arcibiskupovým zpovědníkem: J. M. Havlík uvádí jen léta 1685 a 1688, kdy je Tanner takto explicitně označen (ačkoli elogium uložené v Národní knihovně zmiňuje ex post rok 1675 jako počátek Tannerovy služby). Roku 1689 žádal do Říma, aby byl této funkce zbaven.

závěrečné disputaci.⁶⁷ Je možné, že právě Tanner byl ideovým otcem slavného grafického listu, který v provedení Karla Škréty představoval staroměstský mariánský sloup jako střed křesťanského světa: na obloze vystupují patroni nejrůznějších národů klanící se pražské Immaculatě, od sloupu samotného se potom rozebíhá série čar určující vzdálenost evropských sídel k monumentu a na pozadí vystupuje mapa Evropy s množstvím postav konajících své každodenní a pro danou oblast kontinentu typické dílo.⁶⁸ Vyobrazení habsburské rodiny i sboru kurfiřtů u podstavce sloupu odkazuje jak k proslulé *pietas Austriaca*, tak k významu Čech jako duchovního středu Evropy. Tanner arcibiskupa provázel až do posledních chvil jeho života a setkáváme se s ním i u Valdštejnova úmrtního lože na Duchcově, kde vykonával funkci exhortátora, povzbuzovatele v marném boji s pravými nešťovicemi.

Tannerovo dílo⁶⁹ není tak rozsáhlé jako Balbínovo, přesto v něm nalezneme úctyhodnou řadu historických pojednání, jimiž si získal uznání i mimo řád (byla mu například svěřena cenzura Pešinoва *Prodromu*). Vedle hagiograficky pojatého životopisu misionáře Albrechta Chanovského a neméně oslavné biografie svatého Václava v něm zaujal hlavní místo rukopis, jež věnoval Tanner svému rodnému městu Plzni.⁷⁰ Historie byla pro Tannera podobně jako pro mnoho jiných barokních dějepisců propojena pomocí genealogických vazeb. Tento způsob uvažování, tedy konstruování „stromů života“ (*arbores consanguinitatis*), užíval i při vytváření řady svých textů, včetně popisu svaté cesty do Staré

67 Dizertace Jana Bedřicha z Valdštejna interpretovala Aristotelovu filozofii a byla vydána jako *Theses ex philosophia rationali*. Teze jsou uloženy v NA Praha, Wunschwitzova sbírka, inv. č. 1271, sign. 1/13. Tato dizertace je dedikována arcibiskupu Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu, zatímco dedikace grafického listu je určena přímo císaři Leopoldovi I.

68 S řadou interpretačních chyb se dané dizertaci věnoval Petr HLAVÁČEK, Jan Bedřich z Valdštejna († 1694): univerzitní teze jako politická deklarace?, in: Aithér. Časopis pro studium řecké a latinské filosofické tradice 2, 2010, s. 213–218; TÝŽ, Centrum Christianitatis: České království a vizualizace evropských národů na univerzitní tezi Jana Bedřicha z Valdštejna (1661), in: Týž (ed.), O felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace. K počtě Davida R. Holetona (Europaena Pragensia 5), Praha 2013, 276–287. Analogický grafický list navržený Karlem Škrétou se zachoval i z prostředí obou Šternberků, přičemž předkové Šternberků jsou zde vyobrazeni na portrétech v osmicípích hvězdách okolo kvadrigy s Leopoldem I.

69 Srov. Jan P. KUČERA – Jiří RAK, Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře, Praha 1983, s. 178; Jaromír LINDA, Z díla plzeňského historika Jana Tannera (17. 8. 1623 – 4. 11. 1694): katalog výstavy, Plzeň 1995; F. KUTNAR – J. MAREK, Přehledné dějiny, s. 110.

70 V originále *Historia urbis Plsnae* – vydáno v krátkém výboru a v německém překladu až roku 1835 – Joseph Stanislaus ZAUPER (ed.), Johann Tanner, Alte Chronik von Pilsen, Pilsen 1835.

Boleslavi.⁷¹ Vrcholem jeho genealogické činnosti jsou však dva spisy věnované historii dvou starých českých katolických rodů – Šternberků a Valdštejnů. Impulzem k sepsání dvou nepřilíš obsáhlých textů bylo úspěšné zakončení studia potomků těchto významných rodů na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě: na jedné straně bratří Václava Vojtěcha a Jana Norberta ze Šternberka, na straně druhé Jana Bedřicha z Valdštejna. *Vestigia Virtutis et Nobilitatis Sternbergicae in Regno Bohemiae*⁷² i *Amphitheatrum gloriae spectaculis leonum Waldsteinicorum* jsou vlastně dvojím rozloučením Tannera s jeho šlechtickými žáky, nyní již úspěšnými absolventy artistické fakulty, a zároveň prosbou o podporu a přímluvu u budoucího výkvetu české aristokracie. Minulost zde má představit ctnosti, o něž by bylo vhodné v budoucnu usilovat. Obě díla mají podobnou strukturu a výrazně oslavný charakter. Předmluvu stylizoval preceptor chlapců, ve šternberském případě Jodocus Wulff von Schwarzenwolf, u Valdštejna „*devotissimus servus, ac fidus Praefectus Daniel Ignati[us] Constantin[us] Paschasius*“.⁷³ Obě díla měla sloužit oslavě jedince i jeho předků v široké veřejnosti, a byla proto vydána téměř okamžitě po svém sepsání. Text je ve valdštejnském případě strukturován do kapitol (odpovídají působení jednotlivých Valdštejnů v různých oblastech lidské činnosti); v obou případech je plynulost výkladu přerušována oslavnými básněmi. Historiografická část díla měla tvořit do budoucna kostru pro mnohem podrobnější rodové dějiny. V případě Šternberků se jejich sepsání ujal sám Tanner a roku 1674 představil jejich latinskou rukopisnou podobu pod názvem *Historia Heroum de Stellis*.⁷⁴ Ta měla sloužit patrně jen pro vnitřní potřebu rodu, a svého vydání ve zkráceném, německém překladu se proto dočkala

71 Srov. rytina svatého Václava, který se klaní staroboleslavskému paládiu, za zády s medailonky 60 císařů a králů, kteří byli s ním (podle Tannera) pokrevně spřízněni. Srov. Jan TANNER, *Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě*, Praha 1692, s. 43–44; Jan ROYT, *Kult a ikonografie sv. Václava v 17. a 18. století*, in: Týž (ed.), *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*, Praha 1994, s. 9.

72 *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae in regno Bohemiae, honori... Wenceslai Adalberti... et Joannis Norberti... baronum a Sternberg... dum absoluto triennali philosophiae stadio eandem philosophiam publice in magna aula Academiae Carolinae propugnaret dicata*, Praha 1661 (Tanner nepodepsán), NKP 46 A 129/adl. 04.

73 Jan TANNER, *Amphitheatrum gloriae spectaculis leonum Waldsteinicorum adornatum honori illustrissimi domini, domini Joannis Friederici S. R. I. Comitis de Waldstein, domini in Duchczow, Leütendorff, et Münchengraetz etc. dum absoluto triennali philosophiae stadio eandem philosophiam publice in magna aula academie pragensis propugnaret*, Pragae 1661, exemplář uložený v NKP, sign. 22 A 279. Někteří autoři považují jméno „Paschasius“ za Tannerův pseudonym (např. Z. Hojda).

74 Srov. Pavel PREISS – Mojmír HORYNA – Pavel ZÁHRADNÍK, *Zámek Trója u Prahy*, Praha–Litomyšl 2000, s. 1–20. Tannerův rukopis uložený v Knihovně Národního muzea, sign. VII D 7.

až o osmapadesát let později jako *Geschichte derer Helden von Sternen*.⁷⁵ Její první část pojednává o svatých Třech králích a jejich potomstvu, druhá potom zaznamenává klíčové okamžiky a postavy Sternberků, kteří přišli podle Tannera do Čech z Vestfálska. Ve stejné době, kdy Tanner dokončil historii „hrdinů z hvězd“, sepsal podle atribuce Čeňka Zíbrta⁷⁶ pro konvent křižovníků s červenou hvězdou oslavu Jana Bedřicha z Valdštejna, tedy jakousi emblematickou gratulaci ke zvolení pražským arcibiskupem, a nazval ji *Lusus theatralis*.⁷⁷

Sublime ferant ad sidera.

Obr. 2: Emblém Jana Bedřicha z Valdštejna jedoucího se lvím spřežením do nebe z Tannerova *Lusu theatrali*

- 75 Zajímavé je, že roku 1698 vydal P. Martin Ulman latinský výtah z celého spisu pod názvem „*Aetas aurea illustrissimae et excellentissimae familiae Sternbergicae in octavum saeculum In Inclyto Bohemiae Regno perennans*“.
- 76 Srov. Čeňk ZÍBRT, *Bibliografie české historie I*, Praha 1900, č. 21431.
- 77 Celým názvem *Lusus theatralis magnanimorum avitae Waldsteiniorum prosapiae leonum duodena leoninarum actionum varietate instructus sive Heroicum spectaculum nobilitatis, virtutis, honoris et gloriae*, 1674 (Strahov, sign. HK VIII 2/51; NKP, sign. 46 A 129/adl. 03). Věnování od konventu je pouze v klementinském exempláři.

Struktura jediného Tannerova spisku pro Valdštejny se odvíjí od představy římského cirku, v němž „bojují čtyři lvi před zraky Boha, andělů i lidí“.⁷⁸ Na úvodní rytině Daniela Wussina zápasí Herkules, oblečený jen ve lví kůži, se sedmihlavým drakem.⁷⁹ Diváky celého souboje představují dvě ženské a dvě mužské postavy a také čtyři lvi z valdštejnského znaku, kteří tyto postavy doprovázejí a drží v tlamě hořící pochodně. Lev, tento dominantní heraldický symbol, vystupuje také z oblaků a překrývá jej erb s knížecí (!) korunou; pod erbem je páska s nápisem „*Fortes creantur fortibus, et bonis*“ (Silní jsou zrozeni ze statečných a dobrých).⁸⁰ Jediný lev ve skoku doprovází ženskou postavu Náboženství (*religio*). Ostatní posedávají u svých patronů, z nichž lze bezpečně identifikovat Statečnost (*fortitudo*), představovanou mužskou postavou v brnění, a Moudrost (*sapientia*) jako ženskou postavu s křídly. Poslední postavu s mohutným vousem a obrazem stavby na štítu lze určit až podle textu jako Důstojnost (*dignitas*) a její působení symbolizuje valdštejnskou službu českým králům. Ve čtyřech částech pak shromáždil Tanner důkazy o tom, že všechny tyto ctnosti byly v průběhu dějin přítomny ve valdštejnském rodě, nejvýše si pochopitelně cení péče o pravé náboženství. Právě v první části vypočítal nejvýznamnější momenty, v nichž valdštejnští předkové bránili křesťanství nebo se snažili o jeho rozšíření. Až poté následuje výčet slavných bojovníků, učenců (zejména Benedikt z Valdštejna) a dvořanů. Čtyři hlavní části odpovídající čtyřem lvům na valdštejnském erbu jsou doplněny ještě dodatkem, jehož tématem je Víra a obsahem povzbuzení a ujištění adresáta dedikace, tedy Jana Bedřicha z Valdštejna (*leunculus spectaculum spei*), že rodové ctnosti jsou mu základem pro dosažení budoucí slávy.

Kromě Tannera patřil do okruhu kolem Bohuslava Balbína i jičínský děkan Václav Vojtěch Červenka z Věžnova. Balbín ho v dopise Pešinovi velmi vychválil a zmínil i jeho snahu napsat dílo o Albrechtovi z Valdštejna.⁸¹ Červenka pocházel z rodiny měšťanů valdštejnského poddanského města Turnova, kde také zemřel. Mezitím však prošel zárnou kariérou, k níž (a též k erbu a predikátu) mu nemálo pomohl arcibiskup Valdštejn: Červenka začínal jako farář, v letech 1668 až 1682 byl děkanem v Jičíně, poté do roku 1689 arciděkanem v Plzni a poslední léta svého života trávil

78 J. TANNER, *Amphitheatrum*, úvod, nepag.

79 Také šternberská *Vestigia virtutis* jsou vybavena jednou rytinou Daniela Wussina, na níž se skví na obloze lev s hvězdou uprostřed a dalšími hvězdami na hřívě. Ty svítí dolů na moře přes nápis „*Documenta damus quoa simus origine*“ a do neklidných vln vypalují dvě šternberské hvězdy.

80 Dále Markéta ŠIMKOVÁ, Rytce Daniel Wussin, bakalářská práce FF MU, Brno 2014, s. 16–17.

81 Dopis reprodukuje A. REJZEK, Bohuslav Balbín TJ, s. 202.

Obr. 3: Hercules podporovaný v boji s hydrou čtyřmi (valdštejnskými) lvy

jako kanovník litoměřické kapituly u sv. Štěpána.⁸² Přátelství pojilo Červenku k Balbínovi, který ho dále doporučoval Pešinovi, jemuž měl doručit výtisk Balbínových *Verisimilií*. Je také velmi pravděpodobné, že byl Balbín Červenkovou inspirací, jeho práce posuzoval a z odborného hlediska komentoval. Také s Valdštejnem měl Červenka dobré vztahy a choval k nim důvěru: jistinu 2000 zlatých na vychování jednoho alumna v konviktu sv. Bartoloměje⁸³ proto na základě svého testamentu uložil u Karla Ferdinanda z Valdštejna a arcibiskupu Valdštejnovi odkázal „*ex singulari veneratione illustrissimam domum Waldsteinianam*“ v závěti rukopis životopisu jeho příbuzného Albrechta; adresátem dedikace měl být patrně Balbín.⁸⁴

Červenkovu historické dílo však mělo ještě širší záběr, a to díky arcibiskupu Valdštejnovi: jeho patron mu zprostředkoval kontakt s knihovníkem Leopolda I. Petrem Lambeckem a díky němu mohl Červenka studovat svazky císařské knihovny ve Vídni, z nichž napsal ke konci svého života několik oslavných historických pojednání o domu habsburském.⁸⁵ Souhrnné dílo o valdštejnském rodě, nazvané *Splendor et gloria domus Waldsteinianae*,⁸⁶ stálo naopak na samém začátku Červenkovy kariéry a autor se v něm inspiroval Balbínovým spisem o Gutštejnech, což je patrně často v doslovném přejímání pasáží věnujících se obecně původu a definici šlechty. Věnování Janu Bedřichovi opět přináší autorovo osobní vyznání a popis jeho vděčnosti vůči valdštejnskému rodu: zdůraznil svůj původ v Turnově, studium v Jičíně a první duchovní službu v Mnichově Hradišti.⁸⁷ Poetické dělení historické látky podle ctností a vlastností, jimiž oplývali valdštejnští předkové, vystřídal v Červenkově případě sled kapitol rozdělených do dvou částí: vartemberské a valdštejnské. Ta se odvíjí od zásluh jednotlivých Valdštejnů o náboženství: kromě obsazování církevních úřadů kladl důraz na zakládání klášterů, fundace kostelů a ol-

82 Jeho pozůstalost uložena v SOA Litoměřice, Biskupství litoměřické, Kapitula, kart. 72, č. 991.

83 Červenka se zabýval také dějinami této instituce: Václav Vojtěch ČERVENKA Z VĚŽNOVA, *Notitia convictorum S. J. Pragae ad St. Bartholomeum*, Praha 1674.

84 SOA Litoměřice, Biskupství litoměřické, Kapitula, kart. 72, č. 991, testament Václava Vojtěcha Červenky z Věžnova, 31. 3. 1694, bod 12. Bezpochyby se jednalo o dílo *De vita rebusque gestis Alberti Wenceslai Eusebii Ducis Fridlandiae*, dokončené 1685.

85 Například shromáždil důkazy o zbožnosti Habsburků v díle *Annales et acta pietatis augustissimae ac serenissimae domus Habspurgo-Austriacae*, Praha 1694. Originální je jeho přirovnání Rudolfa (I.) na základě habsburské „eucharistické“ legendy ke sv. Eustachovi, Hubertovi a také ke králi Davidovi, který byl vyvolen na pastvinách podobně jako Rudolf v lese.

86 Václav Vojtěch ČERVENKA Z VĚŽNOVA, *Splendor et gloria domus Waldsteinianae seu Viri pietate, literis et dignitatibus illustres nati liberi barones de Waldstein*, Praha 1673.

87 Tamtéž, s. 2.

tářů a také na prosazování katolické víry.⁸⁸ Druhou červenou nití, která se táhne Červenkovým dílem, je potom věrná služba panovníkovi: autor zde vyjmenoval hodnosti jednotlivých Valdštejnů a zejména vyzdvihl jejich službu v armádě, které věnoval nejvíce prostoru. Svorníkem mezi ochranou pravého náboženství a službou králi je celkem přirozeně rodová pověst o Jindřichovi a jeho 24 synech. Celé pojednání ukončil pohledem na rodinné vazby Valdštejnů a slavné manželské svazky, z nichž vzešla další plejáda udatných reků. Kromě erekcčních knih nevyužíval Červenka žádný významnější rukopisný pramen, informace čerpal především z tisků – z Paprockého, z Veleslavínova *Kalendáře historického*, z Balbínova *Epitome rerum Bohemicarum* a především z Crugeriových *Sacri pulveres*. Kupodivu daleko méně přiznává svou inspiraci Tannerovým *Amphitheatrem*, cituje však také Pavla Stránského.

Již v obsahu se objevila zřetelná snaha, aby středověké dějiny Valdštejnů nahradily dějiny Vartemberků. Spojení obou rodů, a dokonce jejich ztotožnění se vyskytuje v samotném textu poměrně často. Červenkovo dílo tak představuje raný pokus spojit valdštejnské a vartemberké dějiny, který vyvrcholil v polovině 18. století. I to mohl být jeden z důvodů, proč nezůstal *Splendor et gloria* jen v rukopise pro poučení budoucích výhonků valdštejnského rodu, ale byl naopak intenzivně distribuován, jak lze usoudit z jeho bohatého zastoupení ve fondech starých tisků českých a moravských knihoven. Navíc byl zásluhou kaplana v Klášteře nad Jizerou a pozdějšího bakovského faráře⁸⁹ Kašpara Leopolda Záruby přeložen i do češtiny.⁹⁰ K vydání jeho české podoby už nedošlo.⁹¹

Třetím barokním počinem, jenž však zůstal pouze v zárodku, byl projekt valdštejnských dějin, jímž byl pověřen přední šlechtický genealog, zběhlý jezuita a později vážený staroměstský měšťan Michael Adam Franck z Franckensteinu. Podobně jako jeho přítel Gottfried Daniel Wunschwitz⁹² shromáždil i Franck ve svém výstavném domě na pražském Můstku rozsáhlou genealogickou sbírku, zpracovával pro českou

88 Tamtéž, s. 40.

89 APA, sign. B4/9, fol. 59.

90 Pokud je mi známo, existuje jen jediný rukopisný exemplář tohoto překladu pod názvem Blesk a sláva domu waldsteynskyho nebo Muzi vzácnosti božskou literárním uměním a mnohýma hodnostmi ozdobnie osvícení rození svobodní baronové z Waldsteyna, uložen v NKP, sign. XVII D 42.

91 K překladu došlo mezi narozením Vincence z Valdštejna (1731) a smrtí jeho otce Františka Arnošta (1748). Oba totiž na závěr jmenuje jako živé a končí svůj překlad stromem života Františka Arnošta a jeho bratra Františka Josefa Jiřího, zatímco latinský originál končí vývodem Jana Bedřicha z Valdštejna. Tamtéž, § 12.

92 O vzájemném vztahu dále Klára WOITSCHOVÁ, Gottfried Daniel Wunschwitz. Sběratel, heraldik a genealog, Praha 2011, s. 200–203. Na s. 31 autorka cituje Franckovu oslavnou báseň na Wunschwitzův polepšený erb z roku 1722.

šlechtu genealogie i obecněji pojaté rodové dějiny, současně byl i velmi ceněným básníkem.⁹³ Řada jeho děl, rukopisných náčrtů a celý knižní fond označený pomocí exlibris *Mundus est falax* (Svět je klam) se stala součástí knihovny roudnických Lobkoviců.⁹⁴ Úzké kontakty s českými šlechtici využil k pořizování opisů z jejich knihoven a archivů, nejčastěji prostřednictvím svého nejmladšího syna Michaela Helfrida, který později vstoupil do jezuitského řádu. Z Franckova pera pochází snad vůbec nejobsáhlejší barokní monografie o jednom šlechtickém rodu – ve dvojnásobném vydání vyšly roku 1708 a 1716 dějiny Voračických z Paběnic, další díla věnoval rodům Radeckých z Radče, Longuevalům de Buquoy nebo irské rodině hrabat Magawly, do tisku připravoval spisy o Račíněch z Račina nebo o Vraždech z Kunvaldu. Zároveň spolupracoval na ideovém programu efemérní architektury – například během oslav blahoslavení Jana Nepomuckého roku 1721 nebo při výzdobě sálu knihovny metropolitní kapituly v Mladotově domě na Pražském hradě.⁹⁵

Franckovy tvorby si povšimli i Valdštejnové, kterým – přes veškerou Červenkovu snahu – dosud chybělo reprezentativní zpracování vlastních dějin. První navázal kontakt s Franckem staroměstský hejtman Leopold Vilém z Valdštejna, který jej doporučil svému bohatému příbuznému Janu Josefovi. Téměř bezprostředně po dokončení díla o Voračických z Paběnic se Franck, polichocení zájmem rodu, který svým postavením a významem převýšil jím dosud zpracovaná témata, pustil do díla, o němž napsal, že předčí všechna dosavadní zpracování a opraví omyly předchozích autorů. Na valdštejnské genealogii pak pracoval v posledních letech svého života⁹⁶ a kromě ní řešil ad hoc zadané rodopisné úkoly, nacházel v případech potřeby rodinné vazby a zpracovával genealogické tabule, jež mu Jan Josef z Valdštejna platil zvláště nad honorář 300 zlatých,

93 Soupis jeho rukopisných děl podává Alena RICHTEROVÁ, Pozůstalost Michaela Adama Francka z Franckensteina ve fondech Národní knihovny v Praze, *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků* 7/1, 1990, s. 139–152, zde s. 143–144, 148–149.

94 Za 1200 tolarů koupil celou knihovnu čítající cca 500 svazků roku 1728 Filip Hyacint z Lobkovic a dnes je badatelům nepřístupná na zámku v Nelahozevsi. Základní přehled o ní podává Alena RICHTEROVÁ, *Osud knihoven Bohuslava Balbína a Michala Adama Francka z Franckensteina*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas (edd.), *Barokní Praha – Barokní Čechie (1620–1740)*, Praha 2004, s. 643–651.

95 Srov. Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ – Pavel SUCHÁNEK, *Zahrada učené moudrosti – malířská výzdoba knihovny svatovítské kapituly na Pražském hradě*, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný (edd.), *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka*, Brno 2009, s. 463–486.

96 Srov. Pavel R. POKORNÝ, *Valdštejnská rodová galerie*, in: Pavel Preiss – Pavel R. Pokorný, *Zámek Duchcov. Valdštejnská rodová galerie*, Praha 1992, s. 35–36. Bohužel autor zde necituje pramen, který vlastními slovy parafrázuje.

sjednaný za velký knižní počín.⁹⁷ Tato práce je patrně ukryta v některém z jedenadvaceti rukopisných svazků, do nichž shromáždil Franck své excerptce a které byly součástí jeho knihovny.⁹⁸ Ta je bohužel v současné době badatelům nepřístupná, a tak nelze říct, ve kterém z velmi neurčitě pojmenovaných svazků se nachází zárodky valdštejského veledíla, jež nakonec nebylo dokončeno. Původní rozvrh počítal se třemi částmi, dvěma genealogickými a jednou biografickou s medailonky hlavních postav rodu, mezi nimiž měli vyniknout zejména věrní služebníci státu a panovníkovi vojevůdci v čele s Albrechtem z Valdštejna. Z plánovaného opusu byl tiskem vydán v pražské tiskárně Karla Františka Rosenmüllera jen zlomek, jakýsi náčrt díla, pod názvem *Epitome brevissima universae historiae Waldsteinaeae*.⁹⁹ Po obecných kapitolách o původu Valdštejnů zahrnuje 48 krátkých životopisů od Zdeňka až po bratry Františka Josefa a Jana Josefa. Vedle přehledu příbuzenských svazků obsahuje Franckův útlý spisek také výčet valdštejských výsad a titulů, jimiž se měli v průběhu dějin pyšnit. Závěr potom patří struktuře připravovaného velkého díla.¹⁰⁰ František Josef a Jan Josef byli pravděpodobnými zadavateli díla a o průběh přípravných prací se intenzivně zajímali. Dokonce se zdá, že rozesílali průběžně dodávané části genealogického pojednání k oponentům dalším znalcům šlechtických dějin.¹⁰¹

Jak dokázal Pavel R. Pokorný, byl Franckův spis ideovým základem pro duchcovskou rodovou galerii; s návrhy ikonografických programů měl ostatně pražský genealog bohatou zkušenost. Také *Apoteoza domu valdštejského*, rozměrné plátno s genealogickým obsahem dnes umístěné v divadle mnichovohradištského zámku, odkazuje ve spodním nápisu na Franckovu účast při svém koncipování, odpovídá i letopočet 1715 (malba tedy vznikla před vydáním *Epitome*) a jména obou zadavatelů, bratrů Františka Josefa a Jana Josefa z Valdštejna. Základem je vývod od Dětricha z Ralska, z jehož pomníku vyrůstají dvě větve: valdštejská a vartemberská. Nalevo jsou rozvaliny antického chrámu, kde Sláva odebírá spícímu Chronovi z pod hlavy psanou historii rodu, vpravo vystupuje Ochránkyně rodu s válečnými trofejemi a se skříní s korunami, před níž klečí Hispania a Austria nabízející řád zlatého rouna. V pozadí potom

97 Hned roku 1718 dostal Franck vyplaceno 100 zlatých, jako první část z celkového honoráře, který měl činit 300 zlatých. RAV, inv. č. 3811, sign. IV-27/1, kart. 97.

98 A. RICHTEROVÁ, *Pozůstalost*, s. 143–144.

99 Michael Adam FRANCK Z FRANCKENSTEINU, *Epitome brevissima universae historiae Waldsteinaeae*, Praha 1717, NKP sign. 50 F 19.

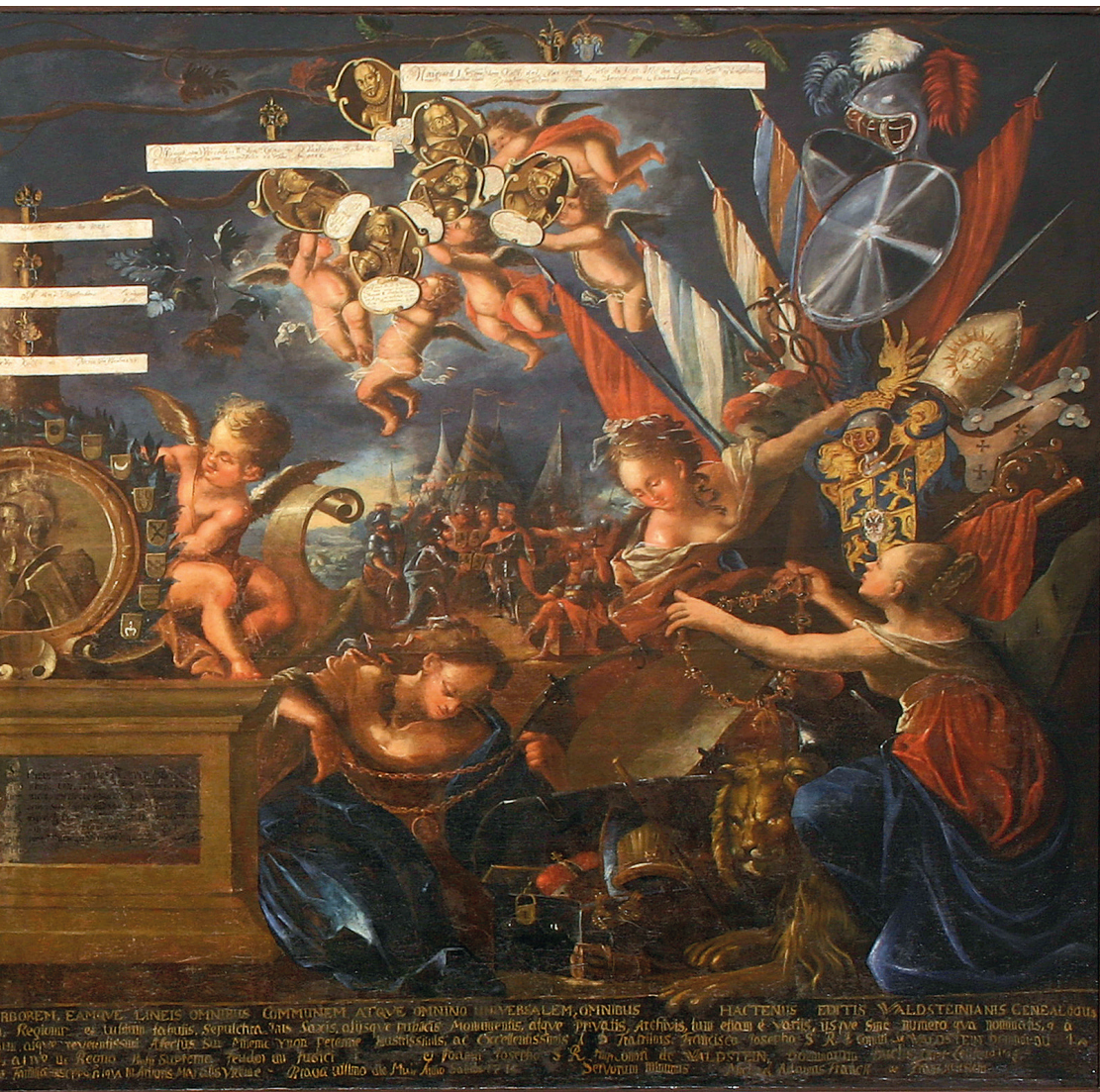
100 Dílo není uvedeno názvem, jen jako „opus Waldsteiniani“. Tamtéž.

101 V tomto směru srov. dopis Františka Helfrida Voračického z Paběnic jednomu z Valdštejnů, v němž sděluje, že opravil ve Franckově rukopise dvě chyby. RAV, inv. č. 2607, sign. X-O2, kn. 10, 10. 7. 1715.

Obr. 4: Velká apoteóza valdštejského rodu. Strom života doplněný výjevy z valdštejských dějin a alegorickými postavami (kolem 1715)

lze spatřit obligátní scénu s Přemyslem Otakarem II. a 24 valdštejskými syny.¹⁰² Výklad ikonografického programu nazvaný *Arbor genealogica universalis*, který patrně vytvořil Franck ještě před realizací obrazu (je datován 31. května 1715), je dodnes součástí rodinného archivu.¹⁰³ Prostor věnoval Franck Valdštejnům i v dalších svých dílech, v nichž primárně představoval historii jiných šlechtických rodů, ve spise o Voračických z Paběnic (vydáno 1716) vyjmenoval na omezeném prostoru jména nejvýznamnějších Valdštejnů a několikrát zdůraznil, že se jedná o pouhý výběr ze skutečného množství hrdinů pocházejících z tohoto rodu.¹⁰⁴

Franckovo angažmá bylo posledním pokusem o sepsání velkých barokních dějin rodu Valdštejnů. Následující doba osvícenství přála spíše analytickým studiím k jednotlivým tématům, i když dlouho do 18. století doznávaly barokní snahy o rodovou apologii či panegyriky s použitím dějinných argumentů. V péči o rodovou historii vynikl zejména litoměřický biskup Emanuel Arnošt z Valdštejna, který byl sám velkým zastáncem pramenného výzkumu, o němž byl přesvědčen, že nejlépe dokáže osvětlit temná místa historie vlasti, jak s nemalým osvícenským zápalem sděloval rajhradskému opatu Bonaventuru Piterovi.¹⁰⁵ Jejich společný známý, učený piarista Gelasius Dobner, se proto pokusil shromáždit a edičně zpřístupnit ve svém diplomatáři dokumenty týkající se vartemberského a valdštejského rodu a zařadil je hned do prvního svazku svého edičního podniku dosud nevydaných pramenů k českým dějinám, *Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita*.¹⁰⁶ Včlenění dokumentů k dějinám jednoho rodu do souboru pramenů s celozemským významem, mezi nimiž jednoznačně upřednostňoval klášterní anály, je ojedinělým projevem vděčnosti učeného piaristy, který nemá obdoby ani v prvním, ani v žádném dalším

102 Jelikož je zmíněn rok 1715, není možný odkaz na Franckovo dílo. Bohužel klíčové sloveso je nečitelné a bylo nečitelné již pro J. V. Šimáka. Srov. Josef V. ŠIMÁK, *Soupis památek uměleckých a historických v okrese mnichovohradištském*, Praha 1930, s. 248.

103 Úvod tohoto výkladu a text v kartuši pod obrazem je téměř identický a uvádí, že Franck své dílo konstruoval „*e libris ecclesiarum, regionum et urbium tabulis, sepulchralibus saxis aliisque publicis monumentis, atque privatis archivis, tum etiam e variis, usque sine numero qua nominatis, qua anonimis partim editis, partim manuscriptis...*“ RAV, inv. č. 3170, sign. I-19/6, kart. 19.

104 „*Haec [Valdštejnové – pozn. J. H.]... e Germania (non tamen e Hassia) sub nomine Wartenbergiorum (quorum ramus est) isthuc allapsa, Bohemiam implevit Heroibus.*“ M. A. FRANCK Z FRANCKENSTEINU, *Syntagma historico-genealogicum de... comitum et baronum Voracickiorum de Pabienitz*, Praha 1716, s. 295–296.

105 „*Multum praeclara haec diplomatica methodo fateor, inlarescit patriae nostrae obtenebrata olim historia, dum lucem a diplomatibus antehac oculis juste sibi inde mutuat...*“ RAV, inv. č. 3306, sign. I-26/13, kart. 26, 10. 12. 1762.

106 Srov. Gelasius DOBNER, *Centuria Diplomatum Waldsteinio-Wartenbergicorum*, in: Týž (ed.), *Monumenta historica Boemiae I*, Praha 1764, s. 226–398.